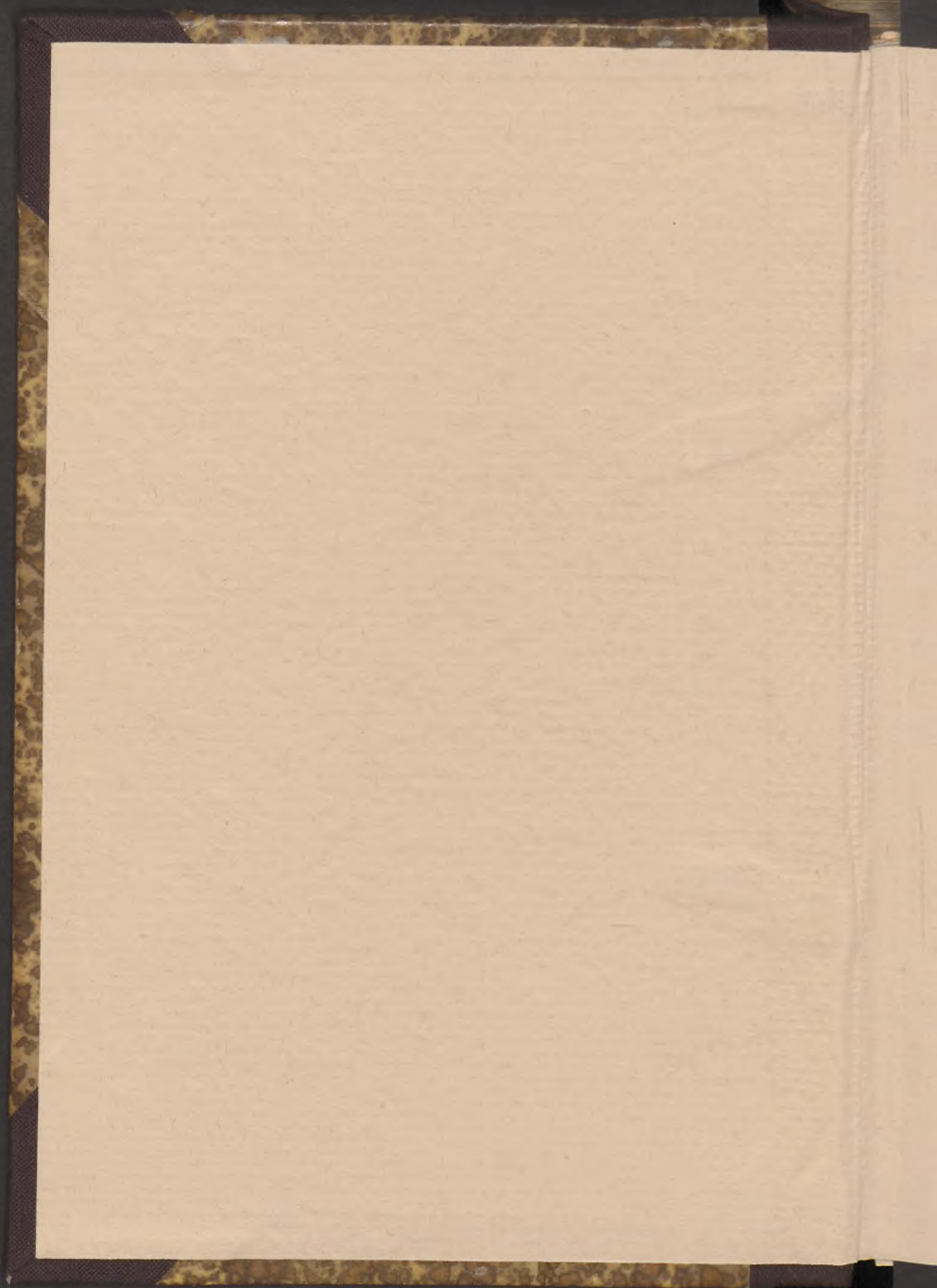

OSZK

.....
242.085

7-12

MAGYAR ADRIA KÖNYVTÁR

a Magyar Adria Egyesület népszerű füzetei
a tengerre vonatkozó s azzal kapcsolatos
ismeretek köréből.

A füzeteket a legkiválóbb tudósok és szakférfiak írják.

A legtöbb füzet — a tárgyhoz mérten — képekkel is illusztrálva van s a füzetek általában igen szépen vannak kiállítva.

A Magyar Adria Könyvtár egy átlag 48 oldalra terjedő (a szükséghez képest képekkel is illusztrált) füzete csak 50 fillérbe kerül, kettős füzet ára 1 K, hármasé 1 K 50 f.

Eddig a következő füzetek jelentek meg:

- 1—3. A tengeralattjáró hajók. (100 képpel.)
Irta Gonda Béla.
4. Magyar Balázs hadjárata Veglia szigetén.
Irta Dr. Szabó László.
5. A Földközi-tenger és kijárói. (8 képpel.)
Irta Dr. Chalnoky Jenő.
6. Magyar uralom az Adrián. Irta Dr. Márki Sándor.
- 7—8. Az Adria és partvidéke. (Térképpel és képekkel.) Irta Dr. Chalnoky Jenő.
9. Rákóczi adriai tervei. Irta Dr. Márki Sándor.
10. Harc a tengerért. Irta Dr. Prinz Gyula.
11. A hadihajók tüzérsége. (Képekkel.) Irta Beck Zoltán.
12. Tengerész-pályák. Irta Péchy-Horváth Rezső.

Megrendelhetők a Magyar Adria Egyesületnél
BUDAPEST, VIII, MÚZEUM-KÖRÚT 10. SZ.

RÁKÓCZI ADRIAI TERVEI

IRTA
DR. MÁRKI SÁNDOR

BUDAPEST, 1915
A MAGYAR ADRIA EGYESÜLET KIADÁSA

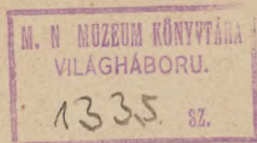

MINDEN JOG FENTARTVA.

mel: 1 kőrep

242085

II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazahozatalakor az Adria-tengerhajózási-társaság igazgatósága elrendelte, hogy a Palermoból Messinába induló „Rákóczi“-hajó három napra teljes lobogódíszat öltöszön. A hamvainak az ország területére érkezésétől a kassai temetésig a fiumei városházán és a kikötőben álló

hajókon is nemzeti zászlók lobogtak s a városi színházban a magyar szó először Rákóczi dicsőítésére csendült meg.¹

A magyar tengerpart tiszteletét és kegyeletét valóban megérdemelte az a nagy férfiú, ki a tengertől régtől fogva elzárt magyart ismét a tengerhez szólította.

A tengert Rákóczi 1693 áprilisában látta először,² amikor gondolája Mestre felől a velencei lagunába bekanyarodott. Mint maga mondja,³ új látvány volt számára, mikor a tengeren épült templomok és paloták nagyszerű és ragyogó épületeit szemlélte; de kétheti tartózkodása alatt inkább „a vétkek és bűnök iszonyú tengerét“ látta, mint magát az Adriát, mely hazájának

elhagyott, kicsiny tengerpartjait is mosta. Októberben megint ott járt az Adriai-tenger partján, Rimini és Ancona közt⁴ s olaszországi tanulmányútjának bevégeztével 1694 februárius 25.-én megint Velencében búcsúzott el a tengertől⁵ anélkül, hogy annak szépségét magasztalta, a hazai kereskedelemre való fontosságát észrevette volna.

Ezt azonban nemcsak a 17—18 éves ifjú, hanem maga a bécsi kormány sem vette észre. Figyelmét igazán csak pár év múlva, a karlócai béke után keltette föl Frater Angelus Gabriel *Gautieri* de Nizza, a Buda ostromának történetében emlegetett Tüzes Gábor, aki két emlékiratban is szót emelt Magyarország tengeri kereskedelmének érdekében.⁶ Az egyikben azt sürgette, hogy Magyarország és Genova kereskedelmi szerződést kössenek, melynek értelmében a genovaiak zálogba vennék Buccarit, Carlopagot stb., a magyar árúcikkeknek onnan szállítanak tovább az Adrián s a szállítás módját a magyar országgyűlés törvényben szabná meg. A másodikban azt fejtegette, hogy a király az Adrián való kereskedelmet nem engedheti át egészen Velencének. Néhány kikötőt kell biztosítania a maga részére és rászoritnia Velencét, hogy hajóinak szabad utat engedjen az Adrián s a tengeri kereskedelem útján nyert millióit megossza vele. Körülbelül az az elv, a *mare liberum* elve, amelynek elfogadására először 1371-ben, a torinói békében, szintén egy magyar király, Nagy Lajos kényszerítette Velencét.

Az udvari kamarának tetszettek a tervek s 1702 szeptember 26.-án a kikötők tanulmányozásával magát Tüzes Gábort bizta meg. Kellett is valamit tenni, már azért is, mert az éppen kitört *spanyol örökösödési háborúban* a császárság olaszországi hadseregét eleséggel és hadiszerekkel legrövidebb úton Magyarország és Ausztria felől az Adriai-tengeren át lehetett ellátni.

A háború a kereskedelmi politikának nem ked-

vezett; ebből a szempontból tehát Tüzes Gábor terveit pihentetni kellett. A hadakozó felek az Adriát mindenáron biztosítani akarták a maguk részére. Azonban az Adria északkeleti részén, a jog szerint Magyarországot illető partokon, *Velence*, sőt — bár a karlócai béke óta kisebb mértékben — *Törökország* is érdekelve volt. A nemsokára kitört magyar fölkelésnek pedig természetszerűen arra kellett törekednie, hogy Horvátország megszállásával a császáriak erejének egyik forrását elzárja, saját erejét pedig fokozza, különösen azzal, hogy a tenger felől várható francia segítség útját a partokon nyitva tartsa.

Ennek az öt érdeknek az Adriai-tengeren való összeütközését az alábbiakban különösen a magyar fölkelés szempontjából kívánom röviden ismertetni.

I.

Készületek a tengerpart megszerzésére.

A magyar fölkelés kitörésének esztendejében, 1703-ban, az olaszországi és a tiroli császári hadak ellátására 13 és fél millió kilogramm lisztet és 368.000 hektoliter zabot kellett szállítani. Ennek a szükségletnek majdnem felét *Vorster* főelelmezési mester Magyarországból és Tirolból akarta bevinni s április közepéig be is vitt 935.000 kilogramm búzát és 8000 hektoliter zabot. Azontúl a szállítás nagyon nehezen ment; egyrészt a rossz utak, másrészt amiatt, hogy a francia hajók Ancona felől folytonos portyázásaikkal nagyon bizonytalanokká tették a Triest vagy Fiume felől érkező hajók kikötését. Március 8.-án Savoyai Jenő herceg a császárt is értesítette az udvari kamarai tanácsnak és *Vorster* főelelmezési mesternek arról a jelentéséről, hogy a franciák két hajóval Istriából Anconába húzódtak vissza. Idején valónak tartotta tehát, hogy most szállítmányt küldjenek Olaszországba,

amihez azonban kíséret és pénz kell, holott Vorsternek egy fillérje sincs. Kérte a császárt, hogy rendelkezék két zenggi kapitánynak a szállításra nézve tett ajánlata dolgában, mert a Vorster-féle szállítás egy percig sem késheketik.⁷ Az udvari haditanács március 12.-én a zenggiek utasítása s a Vorster-féle transport érdekében haladéktalanul előterjesztést tett a császárnak, aki meg is parancsolta a gyors foganatosítást, mert „a sereg nem élhet papirosból és levegőből”.⁸

Április közepén négy hajó, magyarországi gabonával megrakva, valóban baj nélkül jutott el a Boche del Poba, a Po torkolatába; mégpedig annak északi részén Porto della Maestreba, délen pedig Porto di Goroba és Porto di Polanoba, honnan nyugat felé a Delta kezdetéig, Papozzeig hatoltak fel. Bercka gróf, velencei császári követ, csak nagynehezen eszközhette ki, hogy a Pón tovább is fölmelessenek.⁹ A velencei követ július 9.-én Bécsben személyesen biztosította *Savoyai* Jenő herceget, hogy a köztársaság nem akarja feltartóztatni az élelmiszereket vívő hajókat, csak azt nem engedi meg, hogy fegyveres hadihajók menjenek végig Velence csatornáin. Kívánta, hogy a csatornákon áthaladó gabonahajóknak se legyen kíséretük, mert szabad és biztos közlekedésükért a velencei köztársaság kezeskedik. Ezzel megnyugtatta a herceget, mert így ellenséges hadihajók sem jelenhetnek meg a velencei lagunákban.¹⁰ Egyébiránt májustól fogva nem is igen hallottak az adriai francia hajók portyázásairól.¹¹ A köztársaság a császáriaknak végre is megengedte, hogy eleséget s beteg és sebesült katonákat szállító adriai hajói akadálytalanul közlekedjenek.¹²

Augusztusban Apulia határán *Tremoli* közelében Zengg, Fiume és Triest városokból hét császári gálya jelent meg ötszáz emberrel s a várost és a kastélyt megadásra szólították fel. A csekély őrség a lakossággal együtt kész is volt hódolni, a püspök azonban

annyira föllelkesítette őket, hogy „félénk juhokból ragadozó farkasok lettek“ s hősie ellenállásuk következtében a császáriakat elvonulásra kényszerítették. Ugyanígy jártak azok a francia hadak, melyek *Fiuménál* akartak kikötni. Olyan ellenállásra találtak, hogy veszteséggel vonultak el s „be kellett látniok, hogy bajosabb dolog partra szállani, mint azt merészen megkísérelni“.¹³

Őszfelé a franciáknak az anconai és a brindisi öbölben *Du Quène* parancsnoksága alatt négy nagyobb s egy kisebb hadihajójuk horgonyzott;¹⁴ *Savoyai* Jenő herceg tehát október 3.-án meghagyta *Vorsternek*, hogy jó fedezet mellett azonnal folytassa a hadiszerzés és eleségszállítást,¹⁵ azonban azokat a velencei várak megkerülésével vigye tovább.¹⁶ Október végén huszonnégy triesti és fiumei hajó már háborítatlanul futhatott be a Po torkolatába. A bátor partihajósokat még a viharok sem riasztották vissza s a császáriaknak a legjobb szolgálatokat ebben az időben egyes *zenggi* hajótulajdonosok tették.¹⁷

A velencei Golfban 1704-ben is jól fölszerelt francia és spanyol fregattok, gályák tartózkodtak, hogy a császári lobogós hajókat a közlekedésben tőlük telhető módon akadályozzák.¹⁸ Pedig Velence tulajdonképpen semleges terület volt;¹⁹ de a császáriak iránt tavaly tanúsított kedvezést az idén a franciáktól és spanyoloktól sem tagadhatta meg.

A francia hajóknak nemcsak az volt a feladatuk, hogy a Magyarországból Olaszországba a császáriak részére küldött gabonát, takarmányt stb. elfogják, hanem az is, hogy a magyarok megsegítése végett esetleg a franciák hadakat vigyenek a magyar-horvát tengerpartra. A fölkelés kitörése napjaiban 1703. évi július 10.-én *I. Lipót* király még azzal akarta jutalmazni a horvátoknak a török háborúban tanúsított hűségét, hogy megígérte az Una, a Kulpa és Száva közt lévő határőrvidék polgárosítását; de félesztendő

mulva, 1704 januárus 24.-én mentegetőzött, hogy ezt a magyarok fölkelése miatt egyelőre nem teheti meg s kérte a horvátokat, hogy ezekben a nehéz időkben megint siessenek fenyegetett trónja megsegítésére. Januárus 27.-én már nagyon meg volt elégedve, hogy gróf *Pálffy* János altábornagyot választották meg bánnak s újból kijelentette, hogy a varasdi tábornokságot, amint lehet, polgárosítani fogja.²⁰

Ugyanakkor azonban (1704 januárus 18.) *II. Rákóczi* Ferenc fejedelem figyelmeztette a horvátokat, hogy a visszacsatolásban ne bízzanak. Országuk ugyan jog szerint a magyar koronához tartozik, de voltaképen a stájer kormánytól függ, területük néhány részét pedig nyíltan a szomszédos osztrák tartományokhoz csatolták. Néhány megyére korlátozták a bán hatalmát, mely valaha három országra s a tengerpartra terjedt ki. Reméli tehát, hogy a horvát nép közösen harcol vele a szabadságért. Hiszen *benne is horvát vér csörgedezik*, mert édesanyja horvát s mindaketten dicsőséges ősök ivadékai. Ő maga nem nagyravágyásból, hanem hazaszeretetből fogott fegyvert. Ha tehát valaki — a közjó hátravetésével — nyíltan vagy kéz alatt neki ellenállana, az olyan, mint a haza szabadságainak s törvényeinek árulója, érezni fogja a tűz és vas bosszúló súlyát.²¹

Azonban a varasdi gyűlésen a horvát rendek februárus 20.-án nem neki, hanem ellene a királynak ajánlottak meg 15.000 zsoldost a Dráva vonalának védelmére.²² *Károlyi* Sándor azonnal hadakat küldött a Dráva felé, de csakhamar meggyőződött róla, hogy „a horvátországiaktól hajlandóság semmi úttal sem lehet”.²³ Mindamellett a fejedelem azt remélte, hogy nagyobb nehézségek nélkül elfoglalhatja a horvátországi kikötőket, kivált ha meggyőzheti a lakosokat arról, hogy a spanyolországi összeköttetésnek tetemes hasznát látják. Evégből XIV. Lajos francia királyt arra kérte, utasítsa a nápolyi spanyol kormányzót

(alkirályt), hogy őt hadiszerekkel és katonákkal segítse. Ennek láttára a török felhagyna azzal a titkos tervével, hogy újból Dél-Magyarország rovására akarjon terjeszkedni.²⁴ Világos tehát, hogy Rákóczinak már a Nápoly felől várt spanyol-francia segítség miatt is biztosítani kellett volna Horvátországot s a tengerpartot a szabadságukért fölkelt magyarok részére. Azonban I. Lipót király július 5.-én megdicsérte a horvátokat, hogy nem csatlakoztak Rákóczihoz, sőt küzdöttek is ellene. Buzdította őket, hogy őseik módjára maradjanak is hívek az uralkodóházhoz, mely fentartja jogaikat, szabadságaikat, kiváltságait.²⁵ Három hét múlva viszont gróf *Forgách* Simon kuruc tábornok írt hozzájuk,²⁶ mielőtt átkelne a Murán és a Dráván. Mivel Rákóczi úgyszólván mint az ég küldöttje fogott fegyvert s igazságos fegyverei mindenütt győzedelmeskednek, felhívta a horvátokat, csatlakozzanak hozzá, hogy felszabadítsa őket az Ausztriai Ház igája alól s régi jó szomszéd-ságukkal együtt elvesztett régi szabadságukat helyreállítsa. *Forgách* hadai végigszáguldtak a Mura mentén, de a horvátok tovább is állhatatosan küzdtek Rákóczi ellen s elállották a tengerhez vezető útját.²⁷ Annál érthetőbb feltűnést keltett gróf *Esterházy* Antalnak az a Simontornyáról augusztus 8.-án küldött híre, hogy „bizonyos helységet megvett (elfoglalt) volna a francia Horvátország szélén, mely is derék, igyenes passuson vagyon constituálva”.²⁸ S mikor pár nap múlva, augusztus 11.-én értesült, hogy *Pálffy* János bán Horvátországba tér vissza, úgy gyanította, hogy ottan nem a kurucok ellen akar újabb hadakat szedni és kihozni a Dunántúlra, hanem „a Horvátország szélén derék passuson constituált franciától megvett helységet” szeretné visszafoglalni.²⁹

A kikötő elfoglalásáról szóló hír nem valósult meg, de *Rákóczi* figyelmét valóban a tengerpartra terelte. Már június 15.-én megírta *XIV. Lajosnak*,³⁰ hogy el

akarja foglalni a horvátországi kikötőket s feladatát nem is tartja nagyon nehéznek, kivált ha azzal bízathatja a lakosokat, hogy a Spanyolországgal való közlekedésnek tetemes hasznát veheti. Kérte azonban a királyt, utasítsa a nápolyi spanyol kormányzót, hogy őt hadiszerekkel és katonákkal segítse. Három vagy négyezer jól felszerelt francia gyalogos, akit a tenger felől küldene hozzá, hatalmasabb lángra lobbanatná a horvát nép buzgóságát; mert ez a nép, úgy látszik, csak a bajor-magyar hadak egyesülése után akar csatlakozni hozzá s a silány béke nyugalomát addig többre becsüli a háború kétes nyugalmánál.

A horvátok valóban nem valami szívesen követték a háborúba bánjukat, aki fegyelmetlenségük miatt már kora tavasszal haza is bocsátotta őket, mert „összeháborodván, nem lehetett őket csak egy fél napra is megtartóztatnia“. De a visszavonuló nép irtózatosan kegyetlenkedett a dunántúli magyarokon, akik tehát reájuk nem számolhattak. A franciák betörése is attól látszott függeni, milyen magatartást tanúsítanak a velenceiek, akik az Adria nagyobb részén uralkodtak. Amint *Stepney* György bécsi angol követ november 28.-án, *Harley* Róbert angol miniszternek jelentette, a velencei követ *Hamel-Brugninx* hollandi követ előtt úgy nyilatkozott, hogy a köztársaság még idáig semleges ugyan, de a jövőről jót nem állhat, mivel a francia király minden kigondolható szívességet megtesz neki; ellenben a császári kormány nincs kellő tekintettel rá sem a szárazon, sem a tengeren.³¹ Pedig az osztrák örökös tartományok és Triest felől a szárazon s Magyarországból a tengeren legrövidebb úton, velencei területen keresztül láthatta el s élelmezhetette felsőolaszországi hadait.³²

Ez az élelmezés és ellátás, mint egy szemtanú, gróf *Gyulai* Ferenc alezredes írja, a lehető legnyomórúságosabb volt. Fizetetlen és igen rongyos volt a

had; az ezredek éheztek és úgy elbetegeskedtek, hogy például a Bagossi ezrede (a mostani 51. gyalogezred), mely júliusban 1800 emberből állt, decemberben ezerre fogyott le. Ennek egyik oka, hogy „Landor-Fejérvárról (Belgrádról) hoztanak feles lisztet, melyet a császár ott vétetvén, a törökök ama régi rossz lisztet adták el a császár comissariusainak, amelyet azelőtt a török tábornak készíttetnek volt és már rossz volt. Melyet a Száván szállítottanak fel Horvátországig, onnét a tenger mellé Triesthez hordván, hozták Velencéig, onnét a Po vizén hajókon éppen Reveréig. A liszt oly rossz volt (kiben talán valami étető forma is lehetett), hogy mikor két nap állott a kenyér, mindjárt oly veressé lett, mint a minium”.³³

A szállításra nézve nemcsak a tenger, hanem a terra ferma sem volt biztos; azért a császári minisztertanács már 1704 június 12.-én elhatározta, hogy óvatos lesz Velencével szemben, mert úgy látszott, hogy a velencei követ a császár szándékait elárulja Franciaországnak. Anglia márciusban, sőt októberben is hiába intette a köztársaságot, hogy vele, Hollandiával s a császársággal szövetkezzék. Ellenben Franciaország novemberben azon mesterkedett, hogy Mantovát velencei helyőrségre bízta, mert ottan lekötött csapatait a mezei hadak erősítésére akarta felhasználni. Idejárt, hogy Velence ez évben visszakövetelte, de nem kapta meg a Lika (a mai Lika-Krbava) megyében fekvő Zvonigrad és Grachac várakat, melyeket a császáriak 1699-ben foglaltak el.³⁴

Egyébiránt a Földközi-tenger nyugati medencéjében hevesen folytatott küzdelem, amelyben a francia hajóhad élén *Toulouse* gróf (Rákóczinak később legjobb francia barátja) s az angolok élén *Rooke* és *Shovel* tengernagyok álltak, a keleti medencére s nevezetesen az Adria-tengerre nem terjedett által.

II.

Vojnovics József küldetése.

1704 novemberének derekán történt, hogy báró³⁵ Vojnovics József, dalmáciai horvát huszártiszt, a német birodalomból hazaszökött s egykori ezredesénél *Forgách* Simon kuruc tábornoknál szolgálattételre jelentkezett. *Berthóti* Ferenc, felsőmagyarországi altábornok, Lőcséről 1704 december 13.-án azzal ajánlotta a fejedelemnek, hogy „talán oda Horvátország felé applikálhatná valamire“ s mivel hét nyelvet tud s különösen jó német, jó deák, jó olasz, valami hasznát vehetné. A fejedelem magához is hívatta a horvát urat, aki azt fejtegette előtte, hogy Rákóczinak, mint a Zrinyiek és Frangepánok unokájának nevében, könnyen fölkelésre birhatná a tenger mellékieket, akiknek nyomorát, elégedetlenségét jól ismeri s akik között nagy összeköttetései vannak.³⁶ A fejedelem a fiatal bárót, vagy — ahogy általánosan nevezték — „Vojnovics úrfit“ azonnal elküldte Boszniába és Velencébe, hogy tájékozódjék, a francia hajóhad támogatása mellett nem lehetne-e fölkelteni a tenger mellékét? Küldetésére 4000 aranyat kapott, de Velencéből csak alaptalan biztatásokkal tartotta a fejedelmet.³⁷ „Vojnovics uram jó munkája hamar kellene — írta mindezekre Bercsényi; — vagy akkorra való lesz, mikor a francia hajók a portuson lesznek? Lapátos hajó?! Lapát, lapát... Egy lapát, két lapát, száz lapát neki, ha ismét úgy lapátol, mint tavaly (1704-ben)!“³⁸

Pedig a helyzet Velencében kedvezően alakult arra, hogy a francia-magyar összeköttetés megvalósításában bizhassék. Ugyanis 1705 januáriusában Velence már — saját szükségleteire hivatkozva — nem adott többé engedelmet, hogy velencei területről vagy azon át a császáriak eleséget s egyéb szükséges dolgokat szállítsanak Olaszországban álló hadaiknak; februáriusban

pedig egy ezredet küldött Svájcba, hogy 4000 zsoldost fogadjon váraiba, melyeknek helyőrségét inkább rendes csapataihoz akarta küldeni. Mindez gondolkodóba ejtette a császári kormányt, mely rajta volt, hogy az angolok közbenjárásával, Velencét a szövetséghez való csatlakozásra bírja. A francia befolyás azonban erősebb volt s egy angol államférfiú meg is mondta gróf Gallas-nak, a császár londoni követének, hogy mivel a császárnak *egy kikötője sincs* az Adriai-tengerben, az angol hajóhad nem mehet oda, hogy Velencét megfenyegesse. Velence pedig bizonyára nem tér el attól a régi tervétől, mely szerint mindig az erősebbel tart. A követnek be kellett érnie azzal az általános kijelentéssel, hogy Anglia figyelemmel kíséri a velenceieket és szükség esetében azonnal intézkedik.³⁹ Mindamellet az esztendő az Adrián veszedelem nélkül múlt el, mert Toulouse gróf a francia hajóhaddal 1705-ben is a Földközi-tenger nyugati medencéjében volt elfoglalva.

Időközben *Vojnovics* is hazatért velencei küldetéséből. A fejedelem őt egyelőre a hadseregben alkalmazta s 1705 augusztus 29.-én alkapitánynak tette meg *Csajághy* ezredében, szolgálattételre pedig Érsekújvárra rendelte.⁴⁰ Azonban az ősz végén, november elején, *Bercsényi* Nagyszombatban újból megbeszélte vele a tenger mellék föllázításának tervét. „Jóban igyekeznék, ha jól igyekeznék” — írta *Bercsényi* a fejedelemhez,⁴¹ akihez azonnal elküldte őt, azzal a megjegyzéssel, hogy innen ebben az ügyben semmit sem lehet tenni, hanem Bosznia és Törökország felől kell őt beküldeni Horvátországba pátensekkel. „Nekünk — úgymond — semmit sem árthat munkája; de sokat használhat, ha Horvátországot e télen kétfelől oldalolhatjuk meg.” A fejedelem a zsbói vereség után csakugyan fogadta *Vojnovics*-ot s megbízta a horvát fölkelés újabb szervezésével.

Betlenből 1705 november 27.-én felhívta a horvá-

tokat, hogy szövetkezzenek vele a közös szabadság oltalmára, mert különben mint hazaárulókat bünteti őket.⁴² Másnap Borkútról már meghagyta Károlynak,⁴³ hogy Vojnovicsot, kit „szükségképpen Törökországba kelletik expédiálnunk”, Belényesen át Temesvárra kísértesse. Vojnovics azonban 250 lovassal, néhány törökül és horvátul tudó kuruc tiszttel és tekintélyes pénzüsszeggel Debrecen felé ment.⁴⁴ Ajánlóleveleket vitt magával a nándorfejevári szerdárhoz, a boszniai basához, a durazzói francia konzulhoz, a velencei követhez s megbízólevelet a dogehoz. Mint velencei követ mindenestre könnyebben érintkezhetett az Olaszországban működő francia sereg vezéreivel s Dalmáciában, Albániában, Horvátországban könnyebben intézhette a toborzás ügyét.⁴⁵

A nagy kísérettel utazó *Vojnovics* küldetésének célja a császáriak előtt sem maradhatott titokban s az utazással összeköttetésben állónak tarthatták, hogy *Hellebrandt* János ezredes szerint ugyanakkor a Száva-Dráva melléke is behódolt és fölkel. *Bercsényi* sereget akart küldeni Horvátországba, hogy a fölkelést előmozdítsa.⁴⁶ „Csak elhiszem — biztatta őt maga a fejedelem is⁴⁷ — könnyen erőszakot fog kegyelmed tehetni a horvátok nagyszükségű hűségén.” Talán ez a körülmény bírta rá *Pálffy*t, hogy — mikor az udvar december 10.-én Bécsbe hívatta — ne fogadja el az olasz hadsereghez való küldetését; mert esküje értelmében neki, mint bánnak különben sem szabad Magyarországon kívül szolgálnia.⁴⁸ Ugyanakkor Savoyai *Jenő* herceg sem volt hajlandó odahagyni a velencei területet, holott ezt a császár állítólag már megígérte a velencei követnek.⁴⁹ *Jenő* herceg és *Pálffy* gróf időelőtt való távozása majdnem apnyit jelentett volna, mint az *Adria* velencei s horvát partjait megnyitni a francia hajóraj előtt. *Károlyi* Sándor az ország politikai és hadi kérdéseiről a miskolci tanácsülés elé terjesztett „csekély elmélkedésében”⁵⁰ különben is Horvát-

ország bekebelezését sürgette. Mert noha Horvátország — úgymond⁵¹ — „ezen közönséges igazügynök előmozdításában nemhogy segítő, de inkább akadályoztató volt s nem ítélném méltónak még emlékezetbe is hozni; de mivel ezen confoederatio a törvény sérelméért öltözött fegyverbe: azért helyesnek ítélem, hogy *reincorporatioja praetendáltassék*, mivel hazánk törvénye szerint egy korona alá, egy szabadság és törvény alá vettetenek ezen nemes magyar hazával“. Februárius 8.-án a tanácsülés valóban fel is szőllította Horvát-, Tót- és Dalmátországot, tehát a tengerpartot is, a szövetséghez való csatlakozásra.⁵²

Boszniaiban, Banyaluka környékén ekkor már javában folyt a toborzás Rákóczi részére. *Vojnovics* báró, *Ladron* francia kapitány, *Musztafa* és *Omer* agák, a durazzói francia konzul hathatós támogatása mellett, nemcsak némi hadat fogadtak, hanem a főlszerelésről, tárházak állításáról, az Unán és a Száván való átkelésre hajókról is gondoskodtak. A török hatóságok nem avatkoztak a dolgukba, sőt jóakaratot tanusítottak, mint maga a török kormány is, melynek beavatkozását a tengeri hatalmak bécsi követei mármár küszöbön állónak gondolták. Rákóczinak februárius 8-iki horvát kiáltványa a tenger mellékén, különösen Lika és Krbava megyékben, Gradiska környékén és a szigeteken izgalmat, sőt helyenként „igen veszedelmes motusokat“ okozott.⁵³

1706 februárius 6.-án *Porzia* herceg, határőrvidéki tábornok, arról értesítette *Savoyai Jenő* herceget, hogy bajos dolog mostan a károlyvárosi határőr-lovassegédket kiküldeni Heister grófhoz Ausztriába; továbbá hogy Rákóczi Ferenc Dalmácián át tiszteket küldött Franciaországba s más kuruc tisztek is járnak az országban. *Jenő* herceg azonban februárius 15.-én figyelmeztette,⁵⁴ hogy a császár szolgálatára a lovasokat mielőbb Heisterhez kell küldenie; élelmezésök könnyítéséről gondoskodik, de arra inti *Porzia* herceget, hogy

dícséretes figyelmét még fokozza is az ottan járó francia és a lázadó magyar tisztekkel szemben s ha lehet, fogdossa össze őket. Miként s milyen messzire üldözze őket a vízen, arról közelebb részletes utasításokat fog küldeni. Iratai közt azonban ilyen utasításoknak nincs nyoma. Már februárius végén nyugtalanító híreket hallott arról, hogy a franciák a velenceiekkel egyetértve, az Adria északi partjait megszállni szeretnék. *Raventlau* gróf altábornagy februárius 26.-án figyelmeztette Batté ezredest, hogy 2000 francia lovas és 1000 gránátos, a velenceiekkel kötött egyezség értelmében, Görz és Gradisca ellen készülődik s ezt a csapatot 12 velencei bárka fogja ellátni kenyérrel s egyéb szükséges dolgokkal. Viszon­z­ásul a franciák odahagyják a megszállott velencei erősségeket.⁵⁵ Minden pillanatban várták, hogy Velence nyíltan szövetkezik Franciaországgal. Ilyen szövetkezésnek azonban nincs okleveles tanúsága, sőt valószínűsége sincs, mert hiszen ugyanakkor nagy titokban éppen Velence szóllította fel *Guttenstein* császári ezredest, hogy előzze meg a franciákat Este város megszállásában.⁵⁶

Ezek a hírek annál inkább érdekelték Rákóczi fejedelmet, mert meghallotta,⁵⁷ hogy *Pálffy* gróf a horvát hadak egy részével mégis odahagyta Horvátországot s februárius 24.-én Wiener-Neustadtba ment, hogy sereget gyűjtsön ellene. Március 15.-e táján török kereskedőktől más jó híreket is hallott Horvátországból. Ezek a kereskedők azt beszélték,⁵⁸ hogy a török földön mindenütt szedik az eleséget a tenger felől benyomuló francia hadak számára. Ő maga Tamás volt benne, de a kereskedők híreit mások is megerősítették. „Én magam is Gradisca felé járván — úgymond⁵⁹ — amint a francia ármádának e téli quártélyozását tudom, földön is könnyen lehetett odamenni, nemhogy tengeren nem. Tudom, a neapolisi vicekirálynak volt parancsolatja; *magam is sokat sür-*

gette
kede
az
nyög
17
Kuri
Szar
Janc
és A
Rák
U
para
lásai
báni
tak.
ezre
urat
gyok
E
küld
foga
leve
mar
ban
kelle
nem
foly
part
mit
meg
való
ame
besz

gettem és valóságáról — megvallom, — nem kételkedem. Csak Isten segítse őket, könnyen betelhetik az M.⁶⁰ mondása, melyet most is csak egy nyomba nyög.”

1706 március 17.-én Curilosban a (modrus--fiumei Kuriliben?) hét horvát úr, névszerint gróf *Orasóczy Szaniszló*, *Pogledics Ferenc* Kozma, báró *Csikulini János*, *Silyman Ferenc*, *Sinarovics István*, *Birger László* és *Budore János* írásban kötelezték magukat, hogy Rákóczi fejedelem mellett 1000 emberrel fölkelnek.⁶¹

Ugyanakkortájban *Gereczy Ádám* kosztajnicai alparancsnok és a zágráb—letovanicsi porkoláb zsarolásai következtében 3000 oláh határőr is fölkelt a báni tiszttviselők ellen s gyújtogattak, loptak és raboltak. A bán báró *Dellissimunovics Ferenc* Kristóf ezredest és *Jelasics Gábor* túrmezei grófot, mint földesurat azonnal megbízta a vizsgálattal,⁶² hogy a jobbágyok lázadása Rákóczi mellett ne nyilatkozhassék.

Ennek és egyebeknek a hírével *Vojnovics* két törököt küldött a fejedelemhez, ki őket Egerben április 13.-án fogadta s a velencei követnek titkos jegyekkel írt levelét is átvette tőlük. *Vojnovics*nak reánk nem maradt jelentését azonnal elküldte *Bercsényinek*, azonban a velencei titkos írás fölfejtésével még várnia kellett. Különben nem siethetett a válasszal; mert nem tudta, meddig tart a fegyvernyugvás, melynek folyama alatt *Pálffy* gróf meggátolhatná a franciák partraszállását. Tudni szeretne volna azt is, *Bercsényi* mit javasol, mely irányban lépjen összeköttetésbe a megérkező francia hadakkal?⁶³ Horvátország felől valóban „jobban-jobban lengedeztek a francia szelek, amelyekről a nyomtatott német hírek is folyvást beszéltek“.⁶⁴

III.

„Francia szelek az Adria felől.“

Louis Vendôme herceg, az olaszországi francia hadak fővezére, valóban elhatározta, hogy mivel szárazföldi úton nem küldhet, az Adriai-tenger felől küld némi hadakat Rákóczi segítségére. Az expedíció vezérének Marsigli Alajos grófot szemelte ki, Magyarország területének legalaposabb ismerőjét,⁶⁵ akit Breisach átadása miatt a császáriak 1704 februárius 18.-án megfosztottak tiszti rangjától, de szavát vették, hogy ellenők s a birodalom ellen többé nem fog harcolni.⁶⁶ Marsigli azonban 1706 elején Milanóban megjelent Vendôme herceg előtt, ki XIV. Lajos nevében tiszti kardját visszaadta s mikor Párisból visszatért, mint tábornokot állította a Quarneróba küldött francia hajóhad élére. Március 20.-tól fogva ez a flotta ismételve megjelent Lussin-Piccolo, Buccari és a szigetek közelében.⁶⁷ „Lesz kinek konjungálni magát monseigneur uraimékkal!“ — reménykedett Bercsényi⁶⁸ s felsóhajtott: „Hej, monsieur, monsieur, — hamar szúrj a horvát kukó-bakóba!“⁶⁹ Hitte, hogy Heister és Pálffy orrát „a francia hír büzlögeti“⁷⁰ s remélte, hogy ha nincs elég egyenruha, fegyver, „majd hoznak Tries-tomból.“⁷¹

A fejedelem születésnapján már csakugyan híre futott, hogy a horvát tengerpartra 17 francia gálya érkezett, 5000 francia partra is szállt és Vojnovics napról-napra növeli a horvát kurucok számát.⁷² Majd,⁷³ hogy maholnap másként gondolkoznak a horvátok, mert Dalmáciában több francia gálya kötött ki és „feles ezrekből álló francia“ pusztítva közelget Horvátországhoz, hol Vojnovics már Károlyváros körül portyáz. Ezek és Forgách Simonnak március 30.-án a horvátokhoz intézett pátense következtében a nép már sok helyütt fölkelt a németek ellen. Bécsben is

nagy
és H
böző
érthe
vagy
bán
Mi
nok
horv
A ku
de a
vissz
Még
tésrő
Be
és 2
hadd
a Sz
neki
erősít
De n
akarja
magá
ott (a
hogy
magát
munk
útjába
innen
Ha p
holoca
mert
fogva)
elfogy
hiszi,
hogy
hadtes

nagy zavart okozott, hogy a franciák már Krajnába és Horvátország széleire érkeztek s ezt a hírt különböző változatban, más levelek is megerősítették; érthető tehát az a nyugtalanság, amellyel azokat, vagy éppen elmaradásukat, Pálffy gróf mint horvát bán fogadta.⁷⁴

Mind bizonyosabbnak látszott, hogy *Marsigli* tábornok 6000 (mások szerint 9—10.000) franciát hozott a horvát partokhoz, a magyar fölkelés előmozdítására.⁷⁵ A kurucok bécsi hírei szerint Triestnél ki is kötött, de a hágókon nem kelhetvén át, önként vagy üzelve visszavonult s Konstantinápoly felé evezett tovább.⁷⁶ Még nem tudhatta, hogy csak egyszerű flotta-tüntetésről volt szó.

Bercsényi úgy hallotta,⁷⁷ hogy a francia 42 hajóval és 2 gályával érkezett meg s a török 200.000 főnyi haddal már el is indult a kurucok megsegítésére s a Száván hidat veretett stb.; csalódást okozott tehát neki *Vojnovics* levele, mely ezeket a híreket nem erősítette meg s még az indulás idejét sem jelezte.⁷⁸ De nem is hitte, hogy a francia ilyen messze földön akarja feláldozni a maga népét. Ha mégis „nagy és magával bíró erőt” küld, szerinte „jobb volna, hogy ott (a tengerparton) operáljon, vagy csak azért is, hogy a tengerről való communicatiótól nagy erő magát el ne rekesztesse; aki, ha magavető erő s munkálódva jön, haszonnal jöhet, mert hódíthatja útjában az országot s habár ellenállására menne is innen az ellenség, utat nyitna nekünk is nyomában. Ha pedig kicsiny s meggyőzhető erő: jobb, hogy holocaustumnak (égőáldozatnak) siessen közinkbe, mert sola novitate rei (a dolognak merő újságánál fogva) mindeneket maga ellen támaszt s operálva elfogy.” *Vojnovics* segítheti ugyan társaival; de azt hiszi, bár a fejedelemnél jobban nem tudja a világot, hogy mihelyt a franciák átkeltek a Száván, egy magyar hadtestnek a Dráván keresztül kellene támadnia Horvát-

országára, amelyet ekként közrefognának s elbánnának vele, mégpedig annál biztosabban, mert legszívesebben a török is errefelé venné az útját.⁷⁹

*Pálffy*nak akkor még csak 4000 embere volt a Dráva mentén, de ennyivel is sikerült *Csáky* Mihály kuruc tábornokot kinyomnia helyéből. Különben úgy látszik, nem sokat tartott a tenger felől fúvó „francia szelektől“, mert más csatatérre, a császáriakkal való egyesülésre törekedett. Ha folytatni lehetett volna *Vojnovics* vállalatát, a fejedelem szerint⁸⁰ „jobbán megindult volna *Pálffy*ban a bolha“. Azonban így is bízott a horvátországi és a tengeremléki tervekben; mert a francia követ titkos iratait fölfejtván, örömmel írta,⁸¹ hogy a franciák jó formában kezdenek gondolkodni a tengerpart megszállásáról; csak csorbát ne ejtsen ezen, hogy valóban 15.000 angol és hollandi megy Olaszországba. A franciák jövetelének lehetőségét mindenestre jó volna megfontolniok a császár és a kurucok közt közbenjáró angoloknak és hollandiaknak, kik okoskodnak, de keveset segítenek.

A fejedelem *Bercsényi*vel április végén Kistapolcsánban személyesen is megbeszélte a franciák partraszállásának ügyét. Abban állapodtak meg s ezt a fejedelem egy török kereskedővel azonnal meg is izente *Vojnovics*nak és a velencei követnek, hogy a partraszállással és a tengeremlék föllázításával mindaddig várjanak, míg véget ér a fegyvernyugvás, melynek több hónapra való megkötését remélik.⁸² A fegyverszünetet május 8.-án két hónapra meg is kötötték s május 16.-án kölcsönösen megerősítették.⁸³ Ebben szó sincs Horvátországról és a tengeremlékekről, honnan nyugtalanító hírek ezentúl is érkeztek.

Beszélték például, hogy *Draskovics* János gróf császári tábornokot odaküldik, mert nemcsak a franciák vannak benn Horvátországban, hanem Pál Deáknak hozzájuk átpártolt huszárezrede is és már Zágráb környékén portyáznak.⁸⁴ Híre futott, hogy a franciák meg is

verték a határőröket s hogy a fejedelem *Bottyán* vagy *Forgách* tábornokot fogja beküldeni a franciák elé, a horvát fölkelés támogatására.⁸⁵

A császáriak már előbb intézkedtek, hogy a franciák kikötését s a kurucok benyomulását megakadályozzák. Az osztrák, horvát, magyar tengerpartra elsősorban *Endters* udvari kamarai biztosnak kellett ügyelnie, aki a Triest, Fiume, Buccari és Porto-Ré körül állomásozó határőröket időnkint össze is hitta gyakorlatokra. A krajnai főkapitány, *Eggenburg* herceg is intézkedett, hogy minden tizedik ember fölkeljen s a legjobban fenyegetett délnyugati határon ezer embert tartott indulásra készen. Márciusban a károlyvárosi határőrségből mintegy 500 lovast és 800 gyalogost rendelt Fiume, Triest és Görz felé, de ezeket csakhamar visszaparancsolták.⁸⁶ Mivel ugyanis „nem csupán a franciáktól és a rebellisektől, hanem a törököktől és más szomszéd hatalmaktól is” tartani kellett, a hadügyi kormány a károlyvárosi miliciát Lika és Krbava megyékbe rendelte, ahol már különben is megtettek mindent az ottani határőrök készentartására.⁸⁷ *I. József* király május 26.-án pátenst intézett a horvátokhoz, akiket megdicsért, hogy oly hűségesek voltak uralkodóházához. Remélte, hogy a magyar lázadókkal szemben ezentúl is megsegítik s megígérte, hogy mindenkor hálás lesz velük szemben.⁸⁸

Nagyon helyeselte június 18.-án⁸⁹ *Savoyai Jenő*nek azt a tervét, hogy Velencével tökéletes egyezséget és szövetséget kellene kötni. Velencének meg kell értenie, milyen veszedelmes szomszédság volna reá, ha a milanói hercegség s vele Olaszország hegemoniája a franciáké lenne; de nem szeretné, ha a török részéről fenyegető veszedelmet a szövetség ügyében való tárgyalásoknál nagyon is hangoztatnák.

Különben is tarthatott tőle, hogy a császáriaknak calcinatói veresége (április 19.) után,⁹⁰ a győztes *Vendôme* most már a Quarneróban is erélyesebben

keresi az összeköttetést a magyarokkal. Vojnovicsnak azonban, aki táborában fölkereste, azt válaszolta, hogy segítséget nem adhat, mert a velenceieknek megígérte, hogy kikötőikbe nem fog hadihajókkal bemenni.⁹¹ Pedig — a fejedelem szerint⁹² — a leg-hathatósabb, a legkönnyebben valósítható és a mind a két fél érdekeinek leginkább megfelelő segítséget a franciák az Adriai-tenger felől adhatták volna. A kurucok különben is úgy tudták, hogy Vojnovics Horvátországban jól egyengette az útját. Pálffyvalami erdős helyen feltartóztatta⁹³ s horvátjai és rácai „valami német praesidiumot is kivágtak tőből”.⁹⁴

Azonban *Vendôme* az olaszországi parancsnokságot július 18.-án már átadta Fülöp orleansi hercegnek, aki a francia sereg szorult helyzetében, a főparancsnokká most kinevezett Savoyai Jenővel szemben, nem is gondolhatott a magyar tengerpartra, mert minden erejét Torino ostromára kellett fordítania. Savoyai Jenő már május végén úgy intézkedett, hogy *Porzia* herceg a parancsnoksága alatt álló határőrvidékiek közül több ezer embert és néhány szállítóhajót állandóan készen tartson, hogy a tengerparttól bármely pillanatban megindulhassanak a hajók az olaszországi sereg ellátására és élelmezésére, mivégből Jenő herceg néhány ezer forintot kért a császártól a költségek fedezésére.⁹⁵ Mindamellett augusztus 5.-én Rákóczi, ahogy XIV. Lajosnak írta,⁹⁶ részben az olaszországi francia hadak győzelmébe helyezte reményeit, nem kételkedvén, hogy azok az Adrián át fognak az országba előnyomulni. *Vojnovics* még augusztus 23.-án is Boszniában, Banjalukán tartózkodott s úgy látszik, erősen bízott a vállalat sikerében.⁹⁷

A torinói veszített csata (szeptember 7.). Savoyai Jenő fényes győzelme⁹⁸ véget vetett a franciák olaszországi uralmának s vele annak a reménynek, hogy a magyarokat a tenger felől segítsék meg.

IV.

A magyar-velencei-francia szövetség terve.

Vojnovics a franciák olaszországi veresége után is folytatta Banjalukán a toborzást, melyre 500 talléron váltott engedelmet a boszniai basától. Már 1200 önkéntese volt,⁹⁹ de — azzal a meghagyással, hogy az első felhívásra hozzá siessenek — hazabocsátotta őket falvaikba. A horvátok, bosnyákok, törökök szívesen felhúzták a kurucos magyar ruhát. *Pap* Gáspár kuruc-kapitány december 13.-án Nándorfehérvárról török katonák fedezete alatt vitte Banjalukára a szükséges felszereléseket és pénzt.

Kis-Oláhország (Klein-Wallachey: Lika- és Krbava-megye) már októberben szívesen fogadta Rákóczinak latin, magyar és francia nyelvű felhívását, mely a tengerpart s Horvát-Szlavonország lakosait arra buzdítja, ragadjanak fegyvert a németek ellen s helyezkedjenek a magyarok védelme alá.¹⁰⁰ Bercsényi, mindezeknek hírére örömmel látta, hogy „*Vojnovics* nem fél a vízbehalástól: bátran járja a tengereket”; azonban féltette „a horvát száraz tengertől”, mert hátha a törökök evezik meg az interesben”.¹⁰¹ Gyanakodott a bécsi udvar *Batovics* sebenicói (velencei-dalmát) görögkeleti püspökre is, aki ha nem nyerheti el a patriarchai méltóságot, izgatni fogja a magyar-horvát tengerparti lakosokat, hogy velencei dalmát területre telepedjenek át; miért is őt azonnal elfogadni rendelte, ha császári területre lépne s megtiltotta, hogy a török területről is akárki erre a földre lépjen.¹⁰²

Gróf *Herberstein* Ernő császári tábornok, a bródi és gradiskai határőrök parancsnoka, mindent elkövetett, hogy a mozgalmat elfojtsa s *Vojnovics* támadását meg-
húsítsa. Ugy értesült, hogy *Vojnovics* sűrűn levelez néhány horvát úrral s hogy a görögkeletiek karácsonyán (1707 évi januárius 6.-án) akar támadni.

Jaszenovác és Kosztajnica közt ekkor törne be Horvátországba s az ottani fölkelőkkel egyesülve venné ostrom alá Kosztajnica várát, melynek főparancsnoka báró *Dellisumonovics* Ferenc Kristóf, alparancsnoka pedig *Gerecny* Ádám volt. A Dráván át segítségükre mennének a simontornyai kurucok is és egyesülten küzdenének a határőrök ellen. A fölkelést Vojnovics annyira előkészítette, hogy *Tiell*, az udvari haditanács alelnöke, Likát és Krbavát a császáriak legnagyobb ellenségének nevezte.¹⁰³

A fejedelem magának Vojnovicsnak leveléből úgy értesült, hogy a „lárma:“ Horvátország megtámadása 1707 januárius 20.-án fog megindulni.¹⁰⁴ „Ad az Isten szerencsét, ha akarjuk — írta volt Károlynak —, hiszen már meg nem ver, ha a próba szerencsétlen volna is.“¹⁰⁵ *Bay* Andrást rendelte Vojnovics mellé s hogy a késedelmesség miatt a haza közdolgában hátramaradást ne lásson, januárius 23.-án már meghagyta Károlynak, hogy hadaival, ameddig szükséges, kísértesse el s a költségeket a Vojnovics részére kiutalt pénzből fedezze.¹⁰⁶ Ugyanakkor Emőkérről *Esterházy* Antal utasította *Andrássy* István tábornokot, hogy Sümegről Eszék felé 2000 lovast küldjön a Drávához „Vojnovics úrfi“ elé.¹⁰⁷

Katonai előkészületeit megtévén, a fejedelem és a rozsnói tanácsülés 1707 februárius 3.-án felhívta a horvát-szlavon rendeket, hogy még az ónodi országgyűlés megnyitása előtt szövetkezzenek a magyarokkal; mert ha a nemzet nélkülök diadalmaskodik, nem részesülhetnek a diadal gyümölcsének élvezésében.¹⁰⁸ *Károlyi* Sándor készen állt annak a tervének megvalósítására, hogy a Szerémségen és Szlavonián át nyomuljon Horvátországba és a tenger mellékére.¹⁰⁹ Akkor azonban már a császári követség pénzzel, jószóval s bizonyára a tengeri hatalmak követeinek segítségével kijárta Konstantinápolyban, hogy a porta Vojnovicsot kitiltotta Banjalukáról; mire a fiatal báró

Nándorfehérvárra, a melléje küldött *Latour* francia ezredes pedig Velencébe tért vissza.¹¹⁰

Bercsényi meg is írta a fejedelemnek,¹¹¹ hogy „Vojnovicsnak minden dolga csak ic-fic-vic“. Még maradt ugyan valami kész hada, de ennek jobb volna egy kis időt engedni, „hadd szellőzzék ki a híre“; azután pedig utasítani kellene *Károlyi* Sándort, hogy Erdélyből kijövet, küldjön egy hadtestet a Szerémség megszállítására, amiben Bottyánék a Dunántúlról támogathatnák.

A fejedelem nem bízott többé a dologban s a hivatalos jelentést március 23.-án azért küldte meg Bercsényinek, hogy lássa, „mi vége lett Vojnovics dolgának“.¹¹² Nemsokára arról is értesült, hogy *XIV. Lajos* francia király serege a március 13.-án kötött milánói szerződés értelmében föltétlenül odahagyta Felső-Olaszországot,¹¹³ minek következtében a császáriaknak ottan lekötött ereje felszabadult. Azonban az *Adria* osztrák és magyar tengerpartja ezentúl sem küldhette az élelmiszereket teljes biztonsággal az olasz oldalra, mert Velencével és a pápával szemben a helyzetet¹¹⁴ még mindig nem lehetett tisztázni, az az expedíció pedig, amelyet gróf *Daun* tábornagy Nápoly elfoglalására vezetett, az eleséget nemcsak a pápai területről, hanem a *Quarneró* mellékéről is kívánta beszerezni. *Porzia* hercegnek Triestben, Fiumében, *Porto-Réban* és *Buccariban*, 4500 népfőkelőn kívül 70 szállítóhajó, 4 kísérőhajó (86 ágyúval), 500 mázsa puskapor és ólom, 4000 muskéta és nagy eleségkészlet állott rendelkezésére, hogy azt bármikor Anconába küldje. Erre azonban az expedíció gyors sikere következtében nem volt szükség s *Porzia* az egész készletet utóbb részint Tirolba, részint Magyarországra küldhette.¹¹⁵ *Maga XIV. Lajos Rákóczi* az *Adria*-tenger felől *Durazzón* és *Bosznián* keresztül küldött némi segítséget.¹¹⁶

Rákóczi tehát megint csak a maga erejében biz-

hatott, mikor 1707 őszén újból foglalkozott Horvátország és a tengeremlék megszerzése gondolatával. Erre a feladatra *Esterházy* Antalt szemelte ki, de a vállalat tulajdonképpeni célját vele is csak a határon akarta tudatni. Nem attól tartott, hogy a németek megelőzik, hanem hogy a sáncokat és az átjárókat megerősítik, a horvátok pedig fölkelnek ellene.¹¹⁷ *Esterházy* Antal Légrádnál be is tört Horvátországba, de csodálkozott, „most jövén Horvátországból,” hogy semmit sem hall róla, légrádi akciója konsternálta-e az országot, vagy sem?¹¹⁸ Még egy hónap múlva is¹¹⁹ nagy bizalommal volt, hogy a Muraköz „hazánk fegyvereinek fejet hajt” s hogy még Horvátországnak is gondja válik a vizeknek befagyásával.“

Feladata nagyobb erővel s több hadvezéri tehetséggel sikerülhetett volna, mert *Herberstein* gradiskai tábornok és *Pálffy* bán egyaránt panaszkodhattak horvátjaikra, akik többször lázongtak és a kurucok ellen nem szívesen harcoltak, ha német ezredek nem voltak velök.¹²⁰ Mostantól fogva csakis annyiban számítottak, amennyiben *Pálffy* János, *Draskovics* János, *Jellacsics* Gábor, *György* és *Miklós*, *Gothal* Péter, *Herberstein* Ernő, *Dellissimunovics* és *Subarics* Mátyás alatt a császári seregbe beosztva küzdöttek.¹²¹ Horvátország maga 1708-ban mindössze csak 1020 embert állított ki a kurucok ellen, de azzal a kikötéssel, hogy a horvát hadak Zalaegerszegen és Keszthelyen túl ne menjenek, mert szabadságaik és kiváltságaik értelmében az országon kívül nem tartoznak katonáskodni.¹²²

Vojnovics tavasszal újabb megbízást kapott a fejedelemtől a horvátok és a tengeremlékiek megnyerésére. Olyan tervet mutatott be, amelyet valamely követ is helyeselt. „Ha igaz” — jegyezte meg *Bercsényi*,¹²³ aki úgy találta, hogy akármelyik tervét fogadja is el a fejedelem, pénz kell hozzá, sőt talán a pénznél is nagyobb írott engedelem. Ezt pedig nem

tartotta jónak, mert „tako mi bog!“ (Isten ucsce!) eldugják láb alól, ha kaphatják: ott bizony, Horvátországban nem kalandoz. Ha ugyan a sicariatusságra (öngyilkosságra) ajánlja magát, azzal talán elbocsátának; de „minek neki a passus, ha csak el akar jönni? Mert talál anélkül is utat magának“. Azt javasolta, hogy a fejedelem ne válaszoljon neki egyenesen, hanem mondja azt, hogy nem érti eléggé, mi hasznot remélhetne ettől vagy attól a tervtől. Előbb meg kellene kérdezni azt a követet is, akire hivatkozik. Azután talán inkább Párisba, vagy a bajor választóhoz kellene utasítani Vojnovicsot, hogy ott kérjen magának alkalmatosságot a diversio megtételére.

Tehát körülbelül az 1706. évi tervről, a tenger felől várható francia segítség szorgalmazásáról volt szó. Eziránt Vojnovics némi reményt nyújthatott, mert szeptemberben *Esterházy* Antal hadai már a Mura és Dráva vonalát fenyegették, anélkül, hogy csatározásai a tulajdonképpeni Horvátországot vagy éppen a tenger mellékét érintették volna. *Jellacsics* Gábor alezredes, egy muraközi sánc parancsnoka, szeptember 6. án el is esett, mi a muramenti Horvátországot megrémítette.¹²⁴ *Esterházy* csakhamar lelkes kiáltványban buzdította a muraközieket, tartsanak a magyarokkal; mert nincs-e része Horvátországnak is az adózásban, jobbágyságban, nyomorgatásban, szorongatásban? Mennyi idő óta csalják azt is az osztrákok?! Horvátország pedig végre is Magyarország bekebelezett tartománya; tegyék le tehát a vezérlő fejedelem s a nemes magyar haza szövetkezett rendei iránt hűség esküjüket.¹²⁵ A zamršjei eset, mikor a horvát nép az adófizetést és a fölkelést megtagadta, Rákóczi felhívását eléggé igazolta. A bán azonban veszedelmesnek tartotta volna, ha „a dolog jelen állapotában“ a kárhozatos és rossz példa s ekkora baj tovább terjedne. „Azt a kígyót — úgymond¹²⁶ — el kell gázolni, mielőtt készakarva és alattomban veszedel-

mesebb tüzet okozhatna.“ A bajnak minden módon való meggátlására Keglevics Péter grófot, mint törvényes báni helyettest azonnal utasította s Dellissimunovicsnak meghagyta, hogy a szükséges karhatalmat rendelkezésre bocsássa.

A fejedelem mégis inkább Velence szövetségében akarta megvalósítani a tengermellékre s Horvátországra vonatkozó terveit. Erre a célra Jean Tournon grófot, a bodrogi főispánt küldte Velencébe követnek; valószínűleg ugyanazt, akit 1706-ban Latour-Ladron néven ismertünk meg. A gróf nem régen tért vissza párisi követségéből. „Fecsegő könnyelműsége“ miatt a fejedelem többé nem akarta megbízni ünnepies követséggel,¹²⁷ de úgy hitte, jó hasznát veheti a franciákhoz vonzódo velenceieknél. Már 1709 januárius 18.-án meghagyta neki, bírja rá a Velencében időző IV. Frigyes dán királyt, hogy a császár segítségére Magyarországra küldött hadait hazaparancsolja.¹²⁸ Januárius 21.-én egyenesen *magyar-velencei szövetség* előkészítésére utasította.¹²⁹ Kifejtette, hogy a magyarokkal való szövetség mindenesetre gátolná Ausztria hatalmát, valamint azt, hogy egészen körülvegye Velencét s vezető szerepe legyen Olaszországban. Még kedvezőbbén alakulna a helyzet, ha a magyar-velencei szövetséghez Franciaország is csatlakoznék. Ebben az esetben Savoyai Jenő herceget visszavonulásra kényszerítenék; Nápolyt velencei hajóhad is szorongatná; a Dalmátországban és Moreában nélkülözhető hadak Horvátországba nyomulnának; az olaszországi hadak egy része a helyőrségekben maradna, a másik megtámadná Friault, Görzöt, Stájerországot. Magyarországból a császáriak kivonulnának; de nem támadhatnák meg Velencét, mert Ausztriát s Morva- és Csehországot sem hagyhatnák üresen. Ausztriának végre is békét kellene kötnie. Adjon Velence pénzt, hogy albánokat fogadjanak, kikkel megszállják Horvátországot s a császártól elfoglalják Dalmáciát. Erre a

célra, a titkos liga értelmében, a francia király is hajóhadat küldene. Magyarország szabadon választandó királya azután védő- és dacsövetségre lépne Velencével. Meghagyta a nándorfehérvári szerdához és a fényes portához küldött követeinek is (*Teleki Mihálynak és Pápai Jánosnak*), hogy ebben az ügyben gróf Tournonnal érintkezzenek. Ahogy május 20.-án portai követeinek, *Pápai Jánosnak és Horváth Ferencnek* írta,¹⁸⁰ a törököknek rá kellene ijeszteniök Velencére, hogy hadat izennek neki, ha nem szövetségre lép a franciákkal és a magyarokkal. Ha a törökök Velencétől Moreát elvonnák, ezzel csak a németeknek használnának, akik Nápolyt és Milanót már úgy is elfoglalták s most Velence olaszországi területeit és Dalmáciát akarják elfoglalni; sőt elveszik magát Velencét is, minek következtében övék lesz a tengeri hatalom. A porta tehát nem nézheti nyugodtan, hogy a római császár leverje a magyarokat s magáévá tegye a velencei köztársaságot.

Ahhoz azonban a fejedelemnek kevés kedve volt, hogy a diplomáciai tárgyalások megkezdésével egy időben sereget is küldjön Horvátországra. Igen jónak találta volna *Esterházy* Antalnak eziránt bemutatott tervét a maga idejében; de a mostani körülmények közt bajosnak tartotta, hogy Horvátország fölveréséért három gyalog- és három lovasezredet küldjön át a Dunán, mert nem maradna elég őrsége a várakban, az ellenség pedig Horvátország megtámadása hírére sem hagyná félben Felső-Magyarországban elért sikereit. Különbben ha a kurucok elefoglalják is Horvátországot, egyetlenegy felsőmagyarországi győzelmök után a császáriak Horvátországot megint visszaveszik; azt pedig remélni sem lehet, hogy *Esterházy* hada a jég olvadásáig meghódíthassa Horvátországot és hogy az hozzájuk csatlakozzék. „Mióta Isten a hét lineára (a felsőmagyarországi megyékre) szorított — tette hozzá¹⁸¹ — nincs mit szerencséltnünk“. Horvát-

országnál nagyobb nyereség volna, ha visszanyerhetné mindazt, amit tavaly elvesztett. Horvát uraiméknál tehát előbbrevalónak tartotta a Csallóköz megszerzését.

Azonban a horvát támadás terve sem aludt el végképpen.

Július elsején Sümegen *Esterházy* Antal és tisztjei elhatározták,¹³² hogy csakhamar Horvátországra támadnak s hadi működésüket ott folytatják. Báró *Nehem* császári tábornok ugyan a károlyvárosi, kaproncai, körösi és kosztajnicai határőrökkel és a föld népével Regedénél (Radkersburgnál) akar csatlakozni gróf *Breuner* (Prajner) Kristóf és gróf *Nádasdy* Ferenc cs. tábornokokhoz, de remélte, hogy megakadályozhatják benne. Ha *Bercsényi* Esterházyhoz küldhette volna a kért 6000 embert, Horvátországot most meglehetett volna hódítani; így azonban inkább védelemre, mint támadásra kellett gondolni. A nevezetes határozat hozatala után 12 nappal¹³³ *Esterházy* már különben is megvallotta, hogy az egy *Horváth* Zsigmondot kivéve, nincs egyetlenegy tisztje sem, akire valamely nevezetesebb hadivállalatot bízhatna.

Pedig már maguk a határőrök is úgy megunták a háborút, hogy mikor a horvát rendek ismét 1500 embert szavaztak meg a kurucok ellen, csapatostól vándoroltak ki Törökországba.¹³⁴ Sőt a karokat és rendeket arról is vádolták, hogy közülök néhányan a kurucokkal leveleznek s hogy ez okozta tavaly *Esterházy* légrádi győzedelmét is. Erre a császári kormány mint királyi biztost gróf *Keglevich* Pétert bízta meg a vizsgálattal, a karok és rendek pedig fenntartották azt a jogukat, hogy a hamis vádaskodót bepereljék.¹³⁵ Egyébiránt Horvátországban és a határ-örvidéken mindenütt dobszó mellett hirdették ki, hogy a király és az országgyűlés száműzte *Rákóczi* Ferencet, *Bercsényit* és főbb híveiket.¹³⁶ Idejárult, hogy Velence nem érdeklődött a felajánlott magyar szövetség iránt,

Franciaország pedig — mint maga a fejedelem írta Tournonnak¹³⁷ — a malplaqueti döntő csata óta magán sem tud segíteni.

Vojnovics nemsokára valami nagy hibát követett el, de a fejedelem megkegyelmezett életének, sőt midőn Heister fogságába esett, noha már a császár szolgájának tartotta, egy más rabért ki is váltotta fogságából.¹³⁸ Egy esztendő múlva, 1710 végén, a fejedelem őt a cárhoz akarta küldeni; mire Bercsényi figyelmeztette a fejedelmet, hogyha el nem ment, ne menjen el, mert sok rosszat hozhat, jót semmit. Kétségtelen, hogy nem fogadják el javaslatát, mellyel bizalmatlanságot kelthet a cárnál,¹³⁹ kitől a tenger melléki szlávok rokonszenvének megnyerését is remélhették.

Igy végződött *Vojnovics* diplomáciai pályája, melynek iratai három nagy csomagban bizonyították a munkácsi levéltárban,¹⁴⁰ hogy a fejedelem a magyar tengerpartra is kiterjesztette figyelmét. Azért nagy költőjünkkel, Karnaruticcsal, a horvátok is elmondhatják Rákóczirol, hogy

„Aki halni dicsőn, becsülettel rohant,
Égbetörő hírét mindig zengi a lant...
Nem hal meg a neve és el nem enyészik,
Míg a folyók zúgnak: fönn lesz örökétig!”¹⁴¹

V.

III. Károly szövetsége Velencével.

A nép gyönyörű balladával búcsúztatta el a hazától II. Rákóczi Ferencet, a dicsőséges vezérlő fejedelmet, aki 1711-ben elbujdosott idegen országokba, mert „a tábor, a tábor, szegény kuruc tábor zászlait lehajtja a majtényi páston...” Az a nagy ember érezte, hogy „amerre tengere zúg, amerre a szél jár, csillag lehanyatlik: ott nyugszik meg ő már”. Az erdélyi szenátások már 1711 februárius 14.-én

megfogadták neki, hogy törhetetlen hűséggel, ragaszkodással követik idegen földekre, tengerekre és augusztus 29.-én a fejedelem huszonnegyed magával a lengyelországi Jaraszlóból egy viztulai hajón el is indult a *Balti-tenger felé*.¹⁴² Október elejétől fogva a száműzött fejedelem Danzig lakosa volt s mivel tanulni folytonosan szeretett, a Hansa-városban kétségtelen buzgón tanulmányozta a hadi és kereskedelmi tengerészetet. Erősen hitte,¹⁴³ hogy „valamint a szélvészről hányatott hajó odamegyen, ahol világosságot lát: kormányunkat nekünk is kétségkívül arra kell tartanunk, amerre villámlik a szerencse“. De „a Magyarországtól messzire fekvő partok mellett“¹⁴⁴ mégsem remélhetett sokat.

Az utrechti kongresszus tárgyalásai alkalmával a velenceieket és a franciákat az erdélyi fejedelemség helyreállításának pártolására azzal is ösztönözte, hogyha a Habsburgok megszerzik Nápolyt és megtartják Erdélyt, teljesen megzabolázzák Magyarországot. Ekkor pedig a nápolyi királyság segítségével hatalmukba kerítik az Adriai-tengert s megzavarják a velenceiek levantei kereskedését olyanformán, mint Anglia megzavarta a hollandokét Gibraltár és Port Mahon megszállásával. Ellenben a független Erdély a Habsburgok ellen védő és dacsövetséget kötne Velencével, amelyhez később a felszabaduló Magyarország is csatlakoznék.¹⁴⁵ Ha tehát *Seylern* császári miniszter szerint az uralkodóház Rákóczinak köszönheti a spanyol királyság elvesztését,¹⁴⁶ ez annyit jelentene, hogy őmiatta vesztette el a Földközi-tenger hegemoniájához való reménységét is, mert kétségtelen, hogy az Adria északi részének, a Tirreni-tengernek s a Barcelonai-öbölnek urai előtt a Földközi-tenger mindenütt nyitva állott volna. Azért nem tetszhetett a bécsi udvarnak az a porosz követség útján benyújtott javaslat sem,¹⁴⁷ hogy Rákóczi megkegyelmeztetése esetén, visszakapja az Adriai-tenger közelében eső Zrinyi- és Frangepáni-féle javakat, amelyek őt anyai

ágon illetik meg. Annak, aki — Seylern szerint — olyan csapást mért a Habsburgok tengeri hatalmára, a tenger mellett a Habsburgok kikötőire vágyó velenceiekkel szemközt, nem adhattak birtokot; de ennek a tengermelléknek, valamint Lika-Krbavának az országhoz való csatolását az 1712 május 2.-án megnyílt országgyűlésnek egy bizottsága is sürgette,¹⁴⁸ az 1715: XLIV. t.-c. azonban meghagyta a királynak, mint stájer hercegnek birtokában, minek következtében a magyar tengerparton továbbra is osztrák érdekek döntöttek.

Rákóczi kéthónapi (1712 november 9—1713 január 13.) tengeri hajózás után Danzigból Franciaországba menekülve tovább, azzal a tervvel foglalkozott, hogy *Velence segítségével* az Adria partjain kezd új fölkelést a Habsburgok ellen. Tervet készített,¹⁴⁹ hogy Magyarország függetlenségét biztosítsa és a császárt Olaszországból a Savoyai herceg, a pápa, a velencei köztársaság és az angol királyné ligája kiűzze. A pápa svájci nunciusának úgy látszott, tetszett a terv. *Vincenti*, a velencei köztársaság hollandi követiségének óvatosabb titkára, szintén figyelemreméltónak találta; de csak a liga megalakulása után akarta megfontolni, hogyan lehetne föllázítani Dalmáciát és Horvátországot, szóval a magyar tengermelléket.

Azonban az *utrechti* (1713 április 11.), majd a *rasztadi* (1714 március 7.) s a *badeni béke* (1714 szeptember 7.) ezt a tervezetést is teljesen megghusította s *III. Károlyt* egyenesen Nápoly urává s az Adrián az eddiginél jóval hatalmasabbá tette. Világkereskedelemről, nemzetközi feladatokról, gazdasági kölcsönös hatásról a hatalmak csak ezekben a békékben kezdtek igazán beszélni s politikájuk eddigi szűk körét kiterjesztették az új földrészekben levő gyarmatokra is. De most még egyelőre, magán a három esztendeig tartó országgyűlésen a tengerről csak annyi intézkedés történt, hogy az 1715: CXVII. t.-c. „az ökröknek a

buccarii kikötőn át, amelyet sok megelőző országgyűlés cikkelyei engedélyeztek, ezúttal sem kell gátolni, csak a szomszéd tartományoknak barmaik kényelmes eladására nézve hátrányos ne legyen“. A CXXII. t.-c. pedig régibb törvénycikkelyek alapján megengedte, hogy Horvát-, Tót- és Dalmátországok karai és rendei gabonáért cserében tengerisót vásárolhassanak. Zengg kikötővárost politikai jogaiban és szabadságaiban a CXXVIII. t.-c. megvédelmezte ugyan s követeit még akkor is odabocsátotta az országgyűlésre, ha azok egyúttal katonák volnának; de mindez alig érintette a várost mint tengeri kikötőt.

Pár hónappal ezután már teljesedett Rákóczi jóslata, hogy „a jövődő magyar király“ szövetkezni fog Velencével, amely ebben a pillanatban még a Quarneró ura volt. III. Károly 1716 április 13.-án valóban *védő- és dacszövetséget*¹⁵⁰ kötött a köztársasággal, mellyel kalózhajóinak elfogása miatt Törökország nyílt háborúban állt. Hiszen ha a törökök a velenceiektől visszafoglalhatják Dél-Görögországot (Moreát), az Adria déli kijáróját könnyen elzárhatják a császári hajók elől, holott *Savoyai Jenő* herceg érkezettnek látta az időt, hogy az Adria-tenger mellékét (elsősorban az albániai Durazzót) s a Temesközt, Magyarországnak még török kézen levő részét is felszabadítsa a török uralom alól. A törökök Bosznia felől támadtak Dalmáciára, hogy annak Velencéhez tartozó részét is meghódítsák s velencei oldalról a horvátországi császári hadak megsegítését lehetetlenné tegyék.¹⁵¹

VI.

A partvidék a török háborúban.

A hadjárat kezdetén (1717.) a velencei Dalmáciában *San Emo* provveditorénak és gróf *Nostitz* tábornoknak mindössze pár ezer emberük volt, támadásra tehát nem is gondolhattak. Giovanni Cornelio *Cornaro*

doge 8000 szlávja Dalmácia és a jóniai szigetek helyőrségének ellátására is alig volt elegendő. A doge gondoskodott ugyan új hadak gyűjtéséről, de legtöbbször mégis csak hajóhadától remélt, mely Andrea Pisani főkapitány parancsnoksága alatt 25 nehéz és 35 könnyebb hajóból állt; ehhez XI. Kelemen pápa, valamint a spanyol és portugál királyok s a máltai lovagok még 19 hadihajót és 65 gályát stb. ígértek, de ezeknek egyrésze kisérem mozdult a hazai kikötőkből. Dsanüm Chodsa Kapudán-basa 127 vitorlás hajója állt velük szemben. A törökök Korfu ostromával 1716 nyarán elzárták a velencei hajóhadnak a nápolyival való egyesülését. Musztafa basa azonban a július 5.-én kezdett ostromot augusztus 22.-én, a péterváradit vereség hírére azonnal abbahagyta s elvitorlázott Korfu alól s az üldöző szövetséges hajóhad később sem bírta őt ütközetre kényszeríteni.

Velence mindamellett az 1717. évben sem tett megfelelő intézkedéseket, hogy Moreát visszafoglalja s Albániában az Adria mellett hódítson. Dalmáciában sem volt nagyobb ereje 2000 németnél, 3000 svájcinál és 10.000 népfölkelőnél. A Dardanellák bejáratánál vívott tengeri csata is (1717 június 12—16.) csak félig sikerült a velencei hajóhadnak.¹⁵² Horvátországban Heister Hannibál altábornagy s Draskovics és Königsegg tábornokok szerencsétlenül harcoltak a törökök ellen és nem látszott lehetetlennek, hogy előbb vagy utóbb spanyol hajóhad jelenik meg az Adria dalmát partjain a törökök segítségére. A spanyolok Sardiniát és Siciliát már elfoglalták, a Habsburgokat Nápolytól is megakarták fosztani s általános ígéretekkel Rákóczit is arra bátorították, hogy a szultánhoz menjen s tőle várja az erdélyi fejedelemség s Magyarország függetlensége helyreállítását. Rákóczi „annyi vihar után révbe jutva, megint a hullámok kegyelmére bízta magát s azokra hallgatott, kik hajóra szállását sürgették”.¹⁵³

1717 szeptember 16.-án Marseilleben valóban hajóra szállt s október 10.-én török földön, Gallipoliban kötött ki, hogy mostantól fogva a *török-magyar-spanyol szövetség* útjait egyengesse. A spanyol szövetség a Habsburgoknak Nápolyban és Milanóban való lekötése és a hajóhad biztosítása miatt lett volna fontos. Boissimène ezredes, a spanyol király követe, 1718 március 15.-én biztosította Rákóczit, hogy V. Fülöp a jövő hónapban 30 hajót küld a Földközi-tengerre és 20.000 embert, 6000 válogatott lovast szállít partra 150 ágyúval és 60 mozsárral, egy másik hajóhad pedig egy egész lovashadtestet hoz magával.¹⁵⁴ A törökök szintén elrendelték hajóhaduk növelését s így valószínűnek látszott, hogy az Adrián az újra-kezdődő háborúban az eddigieknél nagyobb küzdelmek lesznek. Mivel pedig Velencét békére vagy semlegeségre akarták bírni, világos, hogy az Adrián csupán a Habsburgok ellen harcoltak volna. Rákóczit a törökök albán hadak élén csak úgy küldhetik Erdélybe, ha Velencével kibékülnek, az albán partokat, melyekre Schulenburg tábornagy, Korfu parancsnoka annyira vágyódott, maguknak újra biztosítják s az albán hadakat a velencei támadások megszűnése esetében, az Adria őrzése helyett Rákóczi mellé rendelhetik.

De Rákóczi nem mint egy segélyhad tábornoka, hanem mint fejedelem, önálló hadsereg élén akart működni ebben a háborúban. Különben valahára a velenceiek is megemberelték magukat s a császárral szemben teljesíteni akarták szövetségi kötelességeiket. Azonban Dalmácia új proveditoreja, Sebastiano Mocenigo és gróf Nostitz 5000 embere sem boldogulhatott a törökök ellen. Csak a Ragusával való összeköttetés biztosítására szorítkoztak. Antivári kikötő ostromát a török fölmentő sereg közeledtére hirtelen abbahagyták. A kétesztendő velencei háborúnak eredménye mindössze Butrinto, Prevesa és Vonitza megszállása s Dalmáciában Imoski és Prolog elfoglalása volt, ami

Velencét Moreáért csakugyan nem kárpotolhatta. Ezt a sikert is inkább gróf *Schulenburg* tábornagnak, mint saját vezéreinek köszönhette. Ő a Bocche di Cattarótól Korfuig terjedő tengerpart biztosítását sürgette, míg a velenceiek a görög szigetekre vágyakoztak. 1718 nyarán ő Antivári, Durazzo és Alessio, Mocenigo pedig ahelyett Dulcigno ostromát sürgette, mert ennek kalózhajói az Adrián sok kárt okoztak. Végre is *Mocenigo* felfogása győzött; de a huza-vona következtében a velencei hajóhad csak 1718 július 21.-én, tehát éppen a pozsarováci béke aláírásának napján indulhatott Dulcigno alá. *Schulenburg* a béke hírére sem hagyta abba az ostromot, minek következtében *Kurd Mohammed*, a szkutarii szandsákban, oly veszedelmes helyzetbe hozta, hogy augusztus 10—12. közt csak nagynehezen szállíthatta hajókra katonáit.¹⁵⁵

A pozsarováci tárgyalások alkalmával a velenceiek egyebek közt (1718 június 2.) albániai területüknek a szkutarii-tóig való kiterjesztését kívánták Dulcignóval és Antivárral, valamint a már elfoglalt Prevesával és Vonitzával együtt. Július 12.-én végre abban állapodtak meg, hogy az Albániában, Hercegovinában és Dalmáciában elfoglalt Imoski, Tiskovac és Stermica várakat, Prologot, Creanot (Vergorac?), valamint Butrinto, Prevesa s Vonitza várakat és Cerigo-szigetet megtarthatják, ellenben a Ragusához vezető úton Carinát, Ottovót és Zubcit a törököknek engedik át s minden más követelésükről lemondanak. A török követek szerint a velencei „halászk ezért is kezét csókolhatnak a római császárnak“.¹⁶⁶

A magyarok báró *Sándorral* s a horvátok *Antolcsics* főharmincadosokkal érdekeik védelmére szintén képviseltetni akarták magukat a béketárgyalásokon; de — bár magyar-horvát területekről volt szó — a III. Károly elnöklése alatt június 25.-én tartott titkos tanácskozás kívánságukat nem találta jogosultnak s

így a békét *Pozsarovácnál* július 21.-én a magyarok nélkül kötötték meg.¹⁵⁷ Nem törődtek velük a július 27.-én megkötött kereskedelmi szerződésben sem, mely a kereskedést szabaddá tette az Ozmán birodalomban és a Földközi-tengeren.¹⁵⁸

A szerződés értelmében németek, magyarok, olaszok, németalföldiek s bármely nemzetbeli császári alattvalók áruikat (a fegyvert, puskaport s más tiltott dolgokat kivéve) szárazon és vizen az ottomán országokba szabadon szállíthatják. Hajóik a török kikötőkben szabadon kiköthetnek, ott a tenger dagálya s egyéb okok miatt szenvedett sérüléseiket kijavíthatják és megint szabadon kelhetnek útra. A vámokon 3°/_o-nál többet nem fizetnek s a Dardanellákon át is közlekedhetnek. A kormány meghatározott helyekre konzulokat, alkonzulokat, ügynököket, factorokat és tolmácsokat nevezhet ki. A császári zászlóval s útlevéllel kikötő hajókat működésükben akadályozni nem szabad. A szerencsétlenül járt hajókon a törökök segítenek s a hajótörött hajók árucikkeit őrizetbe veszik s a legközelebbi konzulnak adják át. A császári kereskedők hajóin török katonaságot szállítani tilos. Hadihajóik találkozás alkalmával zászlójelekkel üdvözlik egymást. A kalózhajókon talált ártatlan császári alattvalókat szabadon bocsátják. Háború esetén időt engednek a kereskedőknek, hogy vagyonukkal együtt menekülhessenek, stb.

VII.

III. Károly alkotásai a tenger melléken.

A pozsarováci béke s az azt nyomban követő kereskedelmi szerződés mindjárt a németek után említett magyaroknak is sok jogot adott s ennyiben Rákóczi adriai terveinek is megfelelt; de magának Rákóczinak és bujdosó társainak a pozsarováci béke 15. pontja értelmében szigorúbb száműzetésbe kellett

menniök. A tenger mellett, de a hazai Adriától távol, előbb Konstantinápoly vidékén, azután Rodostóban telepedtek meg.

Rodostóban a fejedelemnek nagyon sok ideje maradt az elmélkedésre s kevesed-magával hallgatva a tenger mormolását, sokszor elgondolkozott arról a jövőről, amelyet hazája tengerpartjának szánt a levantei kereskedelemben. Úgy találta s egy 1772. évi emlékiratában meg is mondta,¹⁵⁹ hogy *a levantei kereskedelem ügye Franciaországot még a császár ellen ingerelheti*. Az 1914—16. évi háborúra gondolva, majdnem jóslat szerint hangzik az a kijelentése, hogy a francia-német háború egyik oka valamikor „a levantei kereskedelem lehet azon tengeri erő következtében, amelyet a császár kiállíthat. Mert mindig jó emlékezetben tartani, hogy nem éppen csak arról kell okoskodni, ami ma történik, hanem arról is, amit *a császár vagy utódai* holnap tehetnek. A hollandok és az angolok már is érzik az ostendei társaság alkalmatlan voltát. A császárnak csak három-négy esztendői nyugalomra van szüksége, hogy a franciák egy Bécsben föllállítandó levantei társaságról beszélhessenek“. A társaság hajóinak útja, természetesen az Adrián kezdődne s oda vezetne vissza, ami nem tetszhetnék Franciaországnak, mely Ausztriát gyöngíteni, ellenben saját uralmát a Földközi-tengeren növelni, mindenesetre pedig biztosítani szeretné.

Ebben a tekintetben a közhit sajátságos feladatot tulajdonított magának Rákóczinak. Hol az Adriai-tenger partján, Albániában, hol az Egei-tenger szigetein, de mindenütt a levantei kereskedelem útjain tette meg trónkeresőnek. A velencei követ szerint valami 3500, nagyjából angol kalóz Madagaskár szigetéről 14—16 kincses hajón az Egei-tengerben *Naxos* és *Paros* szigetén akart megtelepedni, hogy ott a szultán fenhatósága alatt ezentúl nyugodtan és becsületesen éljenek. A tervező *Ploutman* a hűbéres fejedelemséget Rákóczinak ajánlotta fel, anélkül, hogy

erről a konstantinápolyi angol követet értesítette volna. *D'Andrezel* francia követ figyelmeztette a fejedelmet, hogy ne tárgyaljon a megbízhatatlan angollal, aki csakhamar el is hajózott Konstantinápolyból. Az ügyről mind Rákóczi, mind *D'Andrezel* tájékoztatta *Morville* francia külügyminisztert; de értesült róla a császári követ is, aki viszont a velencei követet figyelmeztette, milyen csapás volna a köztársaságra (természetesen a még sokkal gyöngébb osztrák tengerészetre is), ha az Adriai-tenger szomszédságában ilyen veszedelmes kalózok telepednének le. A nagyvezír nem foglalkozott tovább a tervvel s a kalózok országának megalapításáról többé senki sem beszélt.¹⁶⁰

III. Károly királynak halhatatlan érdeme, hogy a Quarneró értékét fölismerte. Triestet 1719 március 18.-án¹⁶¹ és Fiumét, mely szintén osztrák igazgatás alatt állt, 1725 november 19.-én ő tette szabad kikötőkké, az Adriai-tengeren való hajózást pedig már 1717-ben szabadnak nyilvánította. Ez volt egyik ára annak, hogy Velencét a törökök ellen megsegítette. Viszont a Törökországgal való kibékülésnek egyik jele az a kereskedelmi szerződés, amelyet — mint említettem — a pozsarováci béke után nyomban megkötött az ozmán birodalommal, mely szabad kereskedelmet biztosított *III. Károly* alattvalóinak tengeren és szárazföldön.¹⁶² Igaz, hogy a háború következtében Velence is gyarapodott a dalmát-bosnyák határon. A karlócai békében (1699.) nyert *acquisto nuovót* (új szerzeményt) a pozsarováci békében (1718.) az *acquisto nuovissimóval* (legújabb szerzeménnyel) nagyon előnyösen egészítette ki s az osztrákok és velenceiek 1797-ig, Velence bukásáig, jó szomszédságot tarthattak. A velencei dalmát tengeremlék főkormányzója (*provveditore generale*) Zárában lakott, helyettese pedig a (*a provveditore straordinario* vagy *rettore*) Cattaróból igazgatta Albániát. Magyar érdekeltségről ezen a területen senki sem beszélt. De ennek útját *III. Károly*

már is egyengette. 1726-ban Károlyváros, Porto-Ré, Buccari és Fiume közt ő építtette a sok helyütt sziklába vágott *Via Carolinát*, mely azonban néhol, például Verborszke és Rovnagora közt s a Pécs-hegyen, a nagy kaptatók miatt, terhes szekerekkel alig járható.¹⁶³ III. Károly az Adria felé más utakon is könnyebbé és gyorsabbá tette a közlekedést. *Donado* velencei követ már 1725-ben valóban császári műnek nevezte a Béctől Triestig munkába vett nagyszerű utat,¹⁶⁴ egy másik velencei követ pedig *Bragadino*, a Villachból Tirol és az Adriai-tenger felé egyengetett utat 1733-ban Velence érdekeire nézve egyenesen veszedelmesnek nevezte, mert Triest és Fiume ennek következtében erős versenyre kelhet Velencével,¹⁶⁵ Mindezzel majdnem egyidőben (1732) történt, hogy *XII. Kelemen* pápa Anconát szintén szabad kikötőnek nyilvánította s így — Velence rovására — az egyházi államból ő is egyenes utat nyitott az Adriához.¹⁶⁶

A jog szerint Magyarországhoz tartozó tengerpart legnevezetesebb kikötője még mindig Buccari (Bakar) volt; *III. Károly* ott kikötőt és tárházakat, a vele szomszédos Porto-Réban pedig hadikikötőt és hajógyárat építtetett s a munkálatokat 1728-ban maga is megtekintette. Ugyanakkor — egykorú hírlapi közlés szerint¹⁶⁷ — a triesti és a fiumei kikötőket is jókarba akarta hozatni; evégből „egy híres dán és még két, a tengeren jártas mérnököt küldött oda, hogy a dolgot még egyszer jól megfontolják s az udvarnak jelentést tegyenek. A munka gyorsítására néhány gyalogost rendelt oda“.

VIII.

Rákóczi utolsó tervei.

A buccarii vagy a portoréi hadikikötő kiépítésére csakhamar szükség lett volna, ha valósulhat *Bonneval-*

nak az a terve, hogy Rákóczi magyar fölkeléssel támogassa a francia-spanyol szövetségnek a császár ellen való háborúját. Ha a szövetségesek 50.000 katonát elvonnának az olasz és a rajnai harcterről, ez a sereg egyrészt szárazföldön Friaulon át, másrészt pedig tengeren át Triest felől nyomulhatna Horvátországba. „Triest — tette hozzá magyarázatképpen — kis város a tenger partján, csak nyomorult kunyhó (n'est qu'une bicoque); vára nincs és 2—3 nap alatt el lehet foglalni.“ Onnan Fiume, Károlyváros, Zágráb, Csáktornya, Kanizsa volna a sereg bevonulásának iránya. Rákóczinak Bosznia felől kellene csatlakoznia hozzá s Buda elfoglalása után magát királlyá koronáztatnia. Fia, ki most Párisban van, Moldva felől nyomulna be s ő lenne Erdélyország fejedelme.¹⁶⁸

Erről a tervről értesülve, *Talman* konstantinápolyi császári követ megbízta *Bohnt*, kémét, kit Rákóczi 1734. elején Párisba küldött, puhatolja ki, Franciaország segíti-e Rákóczit, ha ez csakugyan betör Magyarországba; és teljesíti-e azt a kívánságát, hogy evégből *XV. Lajos* király 30—40.000 franciát küldjön melléje Istriába? Mert Rákóczi kellő biztosíték nélkül nem akar betörni.¹⁶⁹ *Lescsinszky* lengyel királysága miatt Európa már úgyis lázban égett, a francia-német háború lehetséges voltáról Párisban is beszéltek s a császár csakhamar a két Sicilia elvesztésével, tehát egyúttal adriai hatalmának csökkenésével fizette meg, hogy *Lescsinszkyt* megfosztotta a lengyel koronától. *Bonneval* tábornok, ki most már török szolgálatban állt, a törökök csatlakozása esetében Horvátország megtámadásával¹⁷⁰ készítette volna elő a franciáknak a tengerparton való megjelenését.

A valóban kitört francia-német-spanyol háborúban — *Rákóczinak* 1735 februárius havában kelt emlékirata szerint¹⁷¹ — nincs többé idő az okoskodásra. A szövetségesek legjobban tennék, ha minden erejük-

kel Lombardiára vetnék magukat s a császárt minden módon meggátolnák, hogy a két Siciliát a tenger felől megsegítse. A császár bizonyára megengedi a württembergi hercegnek, hogy a német hadakat Olaszországban ott gyűjtse össze, ahol neki az élelmezés félannyiba sem kerül, mint a szövetségeseknek. Hiszen Magyarország az Adriai-tenger partjain levő hajókkal úgyszólván ingyen szállítja a húst, a kenyeret s a szekerek elé való barmokat. „A spanyolok — úgy mond — urai a két Siciliának, de urai-e a lelkeknek és a szíveknek? Ujjáalakíthatják-e a népet az egyesülés elfogadására? Az egész világ emlékszik még reá, a németek Nápolyt az utolsó háborúban milyen könnyen foglalták el. És nagyon helyén van itt az az axioma, mely szerint nem kell nagyobb erő a hódításhoz, mint a hódításnak a megtartásához. Mi módon kell meggátolni ezt a bajt és miképpen kell megerősíteni az új nápolyi király trónját? Veszedelmes volna magának a királynak személyét csapatok nélkül hagyni, míg Triest és Fiume kikötőit el nem rontják és amíg Horvátország és Dalmácia partjai a király hatalmában vannak, onnan a császár mindig támogathatja a nápolyi királyságban levő pártokat és élesztheti a rosszakarók reményéseit.“

Olaszország megtartásában a császárt egy magyarországi fölkelés szításával és megsegítésével lehetne meggátolni. „A szövetségesek érdekei — szerinte — mind egybeforrnak ebben a vállalatban. Ezen a nyáron Spanyolország szállíthatná a csapatokat és a hajókat; a francia gályák szolgáltathatják a kíséretet; egy kombinált *francia-spanyol hajóhad* bombázná Triestet, azután pedig Fiumét, mialatt a spanyolok elfoglalják Buccarit és megerősítenék, hogy azután hadiállomással szolgáljon. Ebben az expedícióban három-négyezer gyalogosnál többet nem szállíthatnának át eme hely jó megőrzésére, míg néhány száz dragonyosból álló különítmény portyázhatna az országban, hogy a kör-

nyéket kikémlelje. Ezekkel a csapatokkal *Ráttky* tábornagyot¹⁷² kellene elküldeni, minthogy gazdag és tekintélyes rokonsága van a Dráva és a Duna közt. A spanyol tábornok az országban mindjárt kezdetben kihirdetné, hogy királya nem akar foglalásokat tenni olyan szabad országban, amilyen Horvátország és csak arra törekszik, hogy visszasegítse örökségébe Rákóczi herceget, Erdély fejedelmét, ki egyedüli és egyetlen ivadéka a híres Zrinyi- és Frangepáni-családoknak, melyek hajdan a nemzet szabadságának erős oszlopai és támaszai voltak. Távolról sem akar tehát valami ellenségeskedést tanúsítani s maga is mindenkör kész megtartani Horvát- és Dalmátországek nemzeteinek jogait és szabadságait.“

„Ime — folytatta — hogyan kellene mindjárt kezdetben kipuhatolni a lakosok lelkületét, amit *Ráttky* jól elvégezhet. Az erődítések elkészültével berendeznék a tárházakat, a csapatokat pedig aszerint gyarapítanák, vagy fogyasztanák, amint a megbeszélt időig jókor hozzáláthatnak a dologhoz; mert a németek *Bohn* útján¹⁷³ értesülhettek tervemről s mialatt én Törökországban leszek, őrségeik ezen a parton nem lehetnek biztonságban. Az expedíció így megtörténvén, a legkeresztényibb király (XV. Lajos francia király) harciasabb embert küldene követnek (Konstantinápolyba) *Villeneuve* helyébe, aki kifejtené ennek a vállalatnak okait, hogy eloszlassa azt a gyanút, melyel az ellenségei tölthetnék el a portát, hogy tudniillik a nápolyi király hódítani akar az ő partjain (Dalmáciában). Ugyanakkor a nagyúrtól engedelmet kérne arra, hogy a (spanyol) király hajóján hazatérhessek.“

„Az expedíció szerencsés bevégezte után a császár kikötőit lerombolnák s Nápolyal minden összeköttetést megszakítanának... Buccari kikötője olyan jó, hogy azt hiszem, a spanyol király elhelyezhetné gályáit ott a kis (Porto) *d'el Ré* kikötőjében és ha a lakosok

hajlandóságát megnyeri, a gályarabságot könnyű volna behozni¹⁷⁴. A népek, megszokván az expedíciónak ezt a módját, nem támasztának olyan nehézségeket, mint az oráni vállalatban.¹⁷⁵ A vállalat sorsa a németek magatartásától függne. Rákóczi magyarországi működésének biztosítására elég volna, hogy a török partok mentén 10.000 gyalogost és 4000 lovast hajózzanak ki. Néhány száz francia maradna Rákóczi mellett, de Franciaország különben csak pénzt, fegyvereket és tiszteket adna. Rákóczi ezekkel a csapatokkal csupán a szávamenti helységek megszállására szorítkoznék s folytonosan háborgatná a németeket.

„Ha az ellenség — végzi Rákóczi — Buccarit ostromolná, ezt elég bajosan tehetné, mert ez a hely nyitva van a tengerpart felé s ott biztosíthatnák a Ceuta felől jövő gályák. De végre is, az utolsó szükségben, az őrség mindig megszabadulhatna. Azt hiszem, az ostrom csak megérkezésem előtt történhetik meg, mert azután aligha vállalkoznának reá, tudván, hogy mögöttük egy sereg táborozik. A szövetségeseknek pedig biztosítaniok kellene a velenceieket, hogy a spanyolok nem akarnak végképpen berendezkedni ebben a kikötőben, hanem azt a háború végével nekem engedik át.”

A fejedelem azonban emlékiratának megírása után két hónappal a buccarinál biztosabb révbe érkezett. „A nyugalmat, melyet életében nem ösmert — sirjának fölirata szerint, — az Urban feltalálta az Üdv 1735. esztendejében, április 8.-án, 59 éves korában.” Huszonhárom esztendő mulva, mikor Zay Zsigmond is elhunyt, Rákóczi hű kamarása, Mikes Kelemen, Rodostóban, egyesegyedül maradt a bujdosók közül. Egyedül hallgatta tenger mormolását, tenger habja felett futószél zúgását: egyedül, egyedül a bujdosók közül Nagy-Törökországban... Hacsak itt nem lebeg sirjában nyugovó nagy Rákóczi lelke az eget csapkodó tenger haragjában...”

Jegyzetek.

- ¹ Budapesti Hírlap, 1906 okt. 28. Magyarország, okt. 30.
- ² Április 28.-án már Velencében volt. Történelmi Tár, 1900. 365. ⁶
- ³ II. Rákóczi Ferenc fejedelem önéletrajza. Ford. Domján Elek. 37. 1.
- ⁴ U. o. 40. 1.
- ⁵ U. o. 44. Thaly: Rákóczi ifjúsága, 199.
- ⁶ Ösmerteti Takács Sándor: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1899. 391—400.
- ⁷ Danzer: Spanischer Successions-Krieg. Feldzug, 1703. (Feldzüge des Prinzen Eugen. I. sor., V. 671.)
- ⁸ U. o. Militärische Correspondenz des Prinzen von Savoyen. V. Suppl. Heft. 26.
- ⁹ Danzer, id. h. V. 100.
- ¹⁰ Savoyai Jenő levele gróf Starhemberg Guidóhoz 1703. július 11. Milit. Correspondenz, id. h. V. 90.
- ¹¹ Ugyanő a császárhoz május 12. U. o. 64. és gróf Starhemberg Guidóhoz, október 3.-án. U. o. 127.
- ¹² Danzer, V. 101.
- ¹³ Die Europäische Fama. 1703. XVIII. rész, 469—470. 1.
- ¹⁴ U. o. XVIII. 561.
- ¹⁵ Milit. Correspondenz. U. o. Suppl. Heft, 127—128.
- ¹⁶ U. o. gróf Berckához, 129.
- ¹⁷ Danzer, V. 101.
- ¹⁸ Europäische Fama. 1704. XXIV. 919.
- ¹⁹ U. o. 1704. XXV. 8.
- ²⁰ Kukuljevics az Arkiv za povjestnicu jugoslavenska II. kötetében, 60—66. 1. Idézi Margalits, Horvát tört. repertorium, I. 22—23.
- ²¹ Szalay, Magyarország tört. VI. 142. Margalits, II. 741. Márki, II. Rákóczi Ferenc, I. 519.
- ²² Wienerisches Diarium, 1704. 56. sz. Szalay, VI. 143.
- ²³ Szarka Zsigmond Károlyihoz Csáktornyról 1704 március 6. Archivum Rákóczián, I. 214.

- ²⁴ Fiedler, Aktenstücke zur Gesch. Fr. Rákóczi's. II. 445. Szalay, VI. 165.
- ²⁵ Kukuljevics, Arkiv, II. 66—7. Margalitsnál, I. 23.
- ²⁶ 1704 július 27. a dési gimnázium könyvtárában. (Urbarium, 1714. 67—70. 1.
- ²⁷ Rákóczi emlékiratai, 91., 97.
- ²⁸ Esterházy Károlyihoz. Károlyi-Oklevéltár, V. 112.
- ²⁹ Esterházy Károlyihoz. U. o. 118.
- ³⁰ Fiedler, Aktenstücke, II. 445. Szalay, VI. 165—166.
- ³¹ Simonyi, Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc korára, I. 576.
- ³² Ratzenhofer, Spanischer Successionskrieg. Feldzug 1704. (Feldzüge des Pr. Eugen, VI. 36—37.)
- ³³ Gróf Gyulai Ferenc naplója. (Kézirat az 51. gyalogezred tisztikönyvtárában) 194—195. 1.
- ³⁴ Feldzüge des Pr. Eugen, VI. 37.
- ³⁵ A magyar források rendszeresen így, vagy úrfinak nevezik. Ebben az időben azonban a Vojnovic-Užickiek csak egyszerű, de régi dalmát nemesek voltak. A grófi (contei) cím viselésére Mária Teréziától 1751-ben nyertek engedelmet. (Wurzbach, Biographisches Lexikon, LI. 247.)
- ³⁶ Thaly, Bercsényi, III. 605—6.
- ³⁷ Szalay, Magyarország története, VI. 166.
- ³⁸ A fejedelemből 1705 március 27. Arch. Rákócziánium, IV. 423. Lapát alatt a lapáttal való verést érti.
- ³⁹ Rechberger, Spanischer Successions-Krieg. Feldzug 1705 (Feldzüge des Prinzen Eugen, VII. 5—6.).
- ⁴⁰ Károlyi-Oklevéltár, V. 273.
- ⁴¹ Bercsényi a fejedelemből november 1. Arch. R. V. 722—3. November 25.-én aggódott, hogy Vojnovics talán el sem juthatott a fejedelemből, mert, tokaji levele szerint, Diószegnél németek álltak. U. o., 744.
- ⁴² Fiedler, Aktenstücke, II. 589. Szalay, VI. 303.
- ⁴³ Károlyi-Oklevéltár, V. 328—9.
- ⁴⁴ 1705 november 27.—december 1. ott tartózkodott. U. o. V. 338.
- ⁴⁵ Thaly, Bercsényi, III. 606.
- ⁴⁶ Bercsényi a fejedelemből 1705 december 20. Arc. R. IV. 749.
- ⁴⁷ Rákóczi Bercsényihez december 28. U. o. 763.
- ⁴⁸ Stepney Harleyhoz 1705 december 12. Simonyi, II. 273.
- ⁴⁹ Savoyai Jenő a császárhoz, 1706 januárus 9. Mayerhofer-Komers, Spanischer Successions-Krieg. Feldzug, 1706. (Feldzüge des Pr. Eugen VIII. Suppl. 16—20.)
- ⁵⁰ Közli a gróf Károlyi-család oklevéltára. V. 364—374.
- ⁵¹ U. o. 372.

- ⁵² Thaly, Bercsényi, III. 519. Szendrei, Miskolc története, II. 337.
- ⁵³ Thaly, Bercsényi, III. 607—8.
- ⁵⁴ Levele: Feldzüge des Pr. Eugen. VIII. Suppl. 49—50.
- ⁵⁵ U. o. VIII. 21. és 487. (a függelékben).
- ⁵⁶ U. o. 21.
- ⁵⁷ Rákóczi 1706 március 29. Archivum Rákócianum, I. 504.
- ⁵⁸ Ugyanő március 22. U. o. I. 495.
- ⁵⁹ Március 22. Arch. Rákócianum, I. 495.
- ⁶⁰ Marsigli?
- ⁶¹ A francia külügyminisztérium levéltárából. Szalay, VI. 380.
- ⁶² Pálffy levele 1906 május 27. Vjesnik kr. krvatsko zemaljska Arkiva, VII. 109., 111.
- ⁶³ Rákóczi 1706 április 14. Arch. Rákócianum II. 525—6.
- ⁶⁴ Ugyanő április 13. Károlyihoz. U. o. II. 524.
- ⁶⁵ Életrajzát megírta Beliczay Jónás a M. T. Akadémia történelmi értekezései IX. kötetének 9. füzetében. Marsiglinak 1705-ben és 1706-ban történt párisi fogadtatásáról s Vendôme és Vaudémont hercegekkel folytatott tanácskozásáról testvéreihez és barátaihoz intézett 12 levelét Áldásy Antal Bolognában lemásolta, de ezek nem vonatkoznak hazánkra. (M. Könyvszemle, 1893. 261—2.) Veress Endre sem talált idevágó adatokat. (A bolognai Marsigli-iratok magyar vonatkozásai, 43. 1.)
- ⁶⁶ U. o. 42. 1. Europäische Fama, 1704. XXIII. 887.
- ⁶⁷ Thaly, Bercsényi, III. 608—9. Áldásy, Könyvszemle, 1893. 259.
- ⁶⁸ Március 24. a fejedelemhez. Arch. R. V. 64.
- ⁶⁹ Március 25. a fejedelemhez. U. o. 66.
- ⁷⁰ Március 27. a fejedelemhez. U. o. 69.
- ⁷¹ Március 29. a fejedelemhez. U. o. 74.
- ⁷² P. Horváth György Radvánszky Jánoshoz, március 27. Thaly, Bercsényi, III. 611.
- ⁷³ Dobay László Radvánszkyhoz, április 2. U. o.
- ⁷⁴ Levele április 14. Gróf Erdődy György osztálybíróhoz. U. o. 612.
- ⁷⁵ Kollonics levele. U. o.
- ⁷⁶ Bercsényi a fejedelemhez április 10. U. o. 613. és Arch. Rákócianum, V. 88. Április 12.-én írja (Rákóczi-tár, II. 128.), hogy még akkor sem szállták meg Barcelonát, még akkor Jenő hg. nem ment Olaszországba; még akkor Pálffy sem nyomták vissza...
- ⁷⁷ Bercsényi a fejedelemhez április 16. Arch. R. IV. 99.
- ⁷⁸ Ugyanő a fejedelemhez április 17. U. o. 100.
- ⁷⁹ U. o. 102. és Thaly, Bercsényi, III. 616—619.
- ⁸⁰ Bercsényihez április 2. Arch. Rákócianum, I. 504.

- ⁸¹ Bercsényihez április 17. U. o. 528.
⁸² Thaly, Bercsényi, III. 619.
⁸³ Szövege: Fama, 1706. XLIX., 53. 70.
⁸⁴ Bercsényi a fejedelemhez. Arch. R. V. 118.
⁸⁵ Csemiczky Sándor Radvánszkyhoz. Thaly, Bercsényi, III. 620.
⁸⁶ Feldzüge des Pr. Eugen, VIII. 67.
⁸⁷ Az udv. kamara a felső ausztriai kamarához, 1706. május 8. (Feldz. des Pr. Eugen, VIII. 68.)
⁸⁸ Kukuljevics az Arkivban, II. 67—68. Idézi Margalits, Horvát tört. repertorium, I. 23.
⁸⁹ A császár levele Savoyai Jenőhöz. Feldz. des Pr. Eugen, VIII. 502—504.
⁹⁰ A calcinatói csatáról. L. Mayerhofer-Komers, Feldz. des Pr. Eugen, VIII. 111—118.
⁹¹ Rákóczi emlékiratai, 299.
⁹² Rákóczi emlékiratai, 299.
⁹³ Bercsényi a fejedelemhez, július 26. Arch. R. V. 187.
⁹⁴ Bercsényi Károlyihoz, július 26. Rákóczi-tár, II. 135.
⁹⁵ Savoyai Jenő a császárhoz, május 26. Feldzüge, VIII. Suppl. 127.
⁹⁶ Fiedler, Aktenstücke, II. 468. Szalay, VI. 380. Századok, 1895. 553.
⁹⁷ Fontos levelét említi, de nem ösmerteti Szalay, VI. 380.
⁹⁸ Leírása: Feldzüge des Pr. Eugen, VIII. 251—270.
⁹⁹ Gróf Herberstein Ernő cs. tábornoknak 1706 december 15-iki jelentése szerint. (Századok, 1879. 297.) Ugyanő karácsonykor azt írta (u. o. 298.), hogy Vojnovicsnak eddig 100 franciája, 50 szőkevény németje, sok törökje, arnótja, összesen mintegy 700 embere van.
¹⁰⁰ Thaly a Századokban, 1879. 297.
¹⁰¹ A fejedelemhez 1706 évi október 4. Arch. R. V. 286.
¹⁰² Hevenesi Gábor emlékirata a királyhoz, 1707-ből. Radonics, Prilozi za isztoriju srba u ugarszkoj u XVI—XVIII. veku. (Kiadta a Matice Szrbszke). 179.
¹⁰³ Tiell Savoyai Jenőhöz 1707. évi januárus 12.-én. Századok, 1879. 299.
¹⁰⁴ Rákóczi Károlyihoz januárus 19. Károlyi-Oklevéltár, V. 598.
¹⁰⁵ U. o. 598.
¹⁰⁶ Rákóczi Károlyihoz januárus 23. U. o. V. 601.
¹⁰⁷ Esterházy Antal tábori könyve, 482.
¹⁰⁸ Szalay, VI. 389.
¹⁰⁹ Thaly jegyzete. Arch. R. V. 375. V. ö. I. József dicsérő pátensével 1907 május 26.-ról Kukuljevics Arkivájában, II. 67.
¹¹⁰ Thaly a Századokban, 1879. 299.

- ¹¹¹ Bercsényi a fejedelemhez március 26. Arch. V. 374—5.
- ¹¹² Arch. Rákócziánium, II. 61.
- ¹¹³ Hipsich-Komers, Spanischer Successions-Krieg. Feldzug 1707. (Feldzüge des Pr. Eugen. IX. 3.)
- ¹¹⁴ U. o. 12—13.
- ¹¹⁵ U. o. 48. A nápolyi expedíció u. o. 173—202.
- ¹¹⁶ U. o. 63.
- ¹¹⁷ Rákóczi Károlyhoz 1707 október 24. Arch. R. II. 116—7.
- ¹¹⁸ Esterházy tábori könyve október 5-ről, 788. 1.
- ¹¹⁹ U. o. 805., november 5-ről. Nagyon keményen írt emiatt Pálffy 1707 április 7.-én, május 26.-án és 30.-án Dellissimunovics kostajosikái főparancsnoknak, ki betegség ürügye alatt vonakodott a táborba menni; panaszkodott, hogy egyetlen tisztje sincs, ki b tegeggel nem mentegetőznék. (Kukuljevics, Arkiva II. 115. és Vjesnik, VII. 116—119.) Ugyanakkor Hayster Radovica halálraíteltetése bizonyította, hogy Horvátországban a bán fölkelésről tarthatott, miért is gróf Keglevics Péter jelentése alapján a végekre Domjanovicsot küldte ki báni biztosnak. (Vjesnik, VII. 116, 229—230.) Októberben maguk a horvát rendek is panaszkodtak, hogy a rossz termés, rossz idő, jégverések, áradások és a katonák fizetlensége következtében a nép zavargásától, nyugtalan-ságától, majdnem kétségbeesésétől kell tartaniok. (U. o. VII. 231—232.)
- ¹²⁰ Thaly a Századokban, 1880., 34—35.
- ¹²¹ Thaly jegyzetei Rákóczi emlékirataihoz, 184., 235., 253., 255. és Vjesnik, VII. 108—13.
- ¹²² Szilágyi: A magyar tört. társulat soproni kirándulása, 83. (A Századok melléklete, 1883.)
- ¹²³ A fejedelemhez, 1708 április 11. Arch. R. V. 627.
- ¹²⁴ Esterházy tábori naplója, 2. 4.
- ¹²⁵ A pápens szövege (keltezés nélkül) u. o. 292—294.
- ¹²⁶ Pálffy levele 1708 május hó 7.-én. Keglevics jelentése május 16. Vjesnik VII. 285—236.
- ¹²⁷ A fejedelem levelei 1708 március 11.-ről és 17.-ről, Arch. R. II. 180., 185.
- ¹²⁸ A fejedelem levele Archiv für österr. Geschichte, XLIV. 456.
- ¹²⁹ Utasítása u. o. 459—463.
- ¹³⁰ Archivum Rákócziánium II 377.
- ¹³¹ Rákóczi Bercsényihez 1709 januárius 29. Arch. R. II. 439—440.
- ¹³² Esterházy tábori könyve, 366.
- ¹³³ 1709 július 12.-én. U. o. 75.
- ¹³⁴ Paur Iván a Századok 1883. évi mellékletében, 84. 1.

- ¹³⁵ U. o. 83. 1.
¹³⁶ U. o. 84. 1.
¹³⁷ 1709 október 21. Archiv für österr. Gesch. XLIV. 488—9.
¹³⁸ Bercsényi a fejedelemhez, 1709 november 30., december 5., és 21. Arc. R. VI. 413., 415., 441.
¹³⁹ 1710 december 28. U. o. VI. 653.
¹⁴⁰ 1707—8-ból és 1710-ből a 60., 94., 201. fasciculusban. U. o. I. 42., 43., 48. 1.
¹⁴¹ Vuchetich Sándor volt zágrábi főispán szíves fordítása szerint.
¹⁴² Önéletrajzában (Confessiones) érdekesen írja le a folyamom tett hajózását. Márki, Rákóczi, III. 269—274.
¹⁴³ Levele 1712 januárius 22. Szalay, Rákóczi bujdosása 290.
¹⁴⁴ Önéletrajz, 240.
¹⁴⁵ Rákóczi levele 1712 július 16. Fiedler, II. 377 9.
¹⁴⁶ Századok, 1898., 592.
¹⁴⁷ 1712 július 23. U. o. 591.
¹⁴⁸ Kancell. levéltár. Horváth, Magyarorsz. tört. 24., 11.
¹⁴⁹ Fiedler, II. 13.
¹⁵⁰ Szövege Katonánál, Hist. Ceit. XXXVIII. 261—9.
¹⁵¹ A hadjárat története: Feldzüge des Prinzen Eugen XVII. kötet. Különösen 7—9., 61., 215—227., 276—7. Jenő hg. már 1717 április 14. utasította a velencei hadak vezetésére kiküldött gr. Nostitz cs. tábornokot, hogy a fősereggel s a Horvátországban levő hadakkal egyetértve, Dalmáciában is idején tegye meg a kellő intézkedéseket s ne engedje nyakára jönni a törököket. (U. o. Correspondenz des Pr. Eugen, 25—26. 1.)
¹⁵² U. o. 319—328. 1. Az élesen látó Jenő herceg nem bízott Velence őszinteségében; már 1717 május 29. figyelmeztette a császárt, hogy Velence sem szárazon, sem vízen nem mozog, mintha csak nyakunkra akarná hozni az egész ottomán hadat; jó volna tehát nyomatékosan meginteni, hogy teljesítse a szent kötéseket és komolyan vegye a societás armorumot. (U. o. Correspondenz, 35. 1.)
¹⁵³ St. Simon, Mémoires, XIV. 161. Rákóczi 1718 januárius 20. maga is azt írta Cellamare hercegnek, a párisi spanyol követnek (Szekfű, 362. 1.), hogy viharos tengeren evez s alig számíthat egyébre, mint hajótörésre.
¹⁵⁴ Die Feldzüge des Pr. Eugen, XVII. 274—5. 1., 3. jegyzet.
¹⁵⁵ Die Feldr. des Pr. Eugen, XVII. 328—332., 373.
¹⁵⁶ U. o. 377—8.
¹⁵⁷ Szövege u. o. 465—476. II.
¹⁵⁸ Szövege u. o. 477—483. II.
¹⁵⁹ Rákóczi emlékirata Dubois bíbornokhoz 1722 február

24.-én Fiedler, II. 507. V. ö. Mayer F. M., Die Anfänge des Handels und der Industrie in Österreich und die orientalische Compagnie. Innsbruck, 1882.

¹⁶⁰ Malagola jegyzetei a velencei levéltárból, Deutsche Revue, 1907., 242. és Márki, III. 622. Újabb adatok Szekfűnél, A száműzött Rákóczi, 281—2. és 384. Az ide vonatkozó adatok 1725 július 13.-tól 1727 december 10-ig terjednek.

¹⁶¹ Löwenthal, Gesch. d. Stadt Triest, I. 157.

¹⁶² Zinkeisen, Gesch. des osman. Reiches, V. 571. Decsy, Osmanografia, III. 703.

¹⁶³ Hunfalvi Magyarorsz. term. viszonyai, II. 568.

¹⁶⁴ Arneth, Relationen der Botschafter Venedigs über Österreich, 60.

¹⁶⁵ U. o. 72.

¹⁶⁶ Anderson, Gesch. des Handels, VII. 185. A velencei legfőbb keresk. hatóság (Savii alla mercanzia) 1733-ban már erősen utalt azokra a nehézségekre, amiket Triest és Ancona versenye okoz. (Romanin, Storia documentata di Venezia, VIII. 68.)

¹⁶⁷ Bécs, 1728 december 15. Europ. Fama, 103. sz.

¹⁶⁸ Bonneval emlékirata Rákóczihoz Bohn másolatában Talmann 1734 február 27. Jelentése mellett, Szekfű, 322—3., 396—7.

¹⁶⁹ Kont, Les dernières années de Fr. Rákóczi. Revue de Hongrie 1910. V. 40—42.

¹⁷⁰ Kont. u. o. 188—9.

¹⁷¹ Francia eredetije a Századokban, 1912., 209—213.

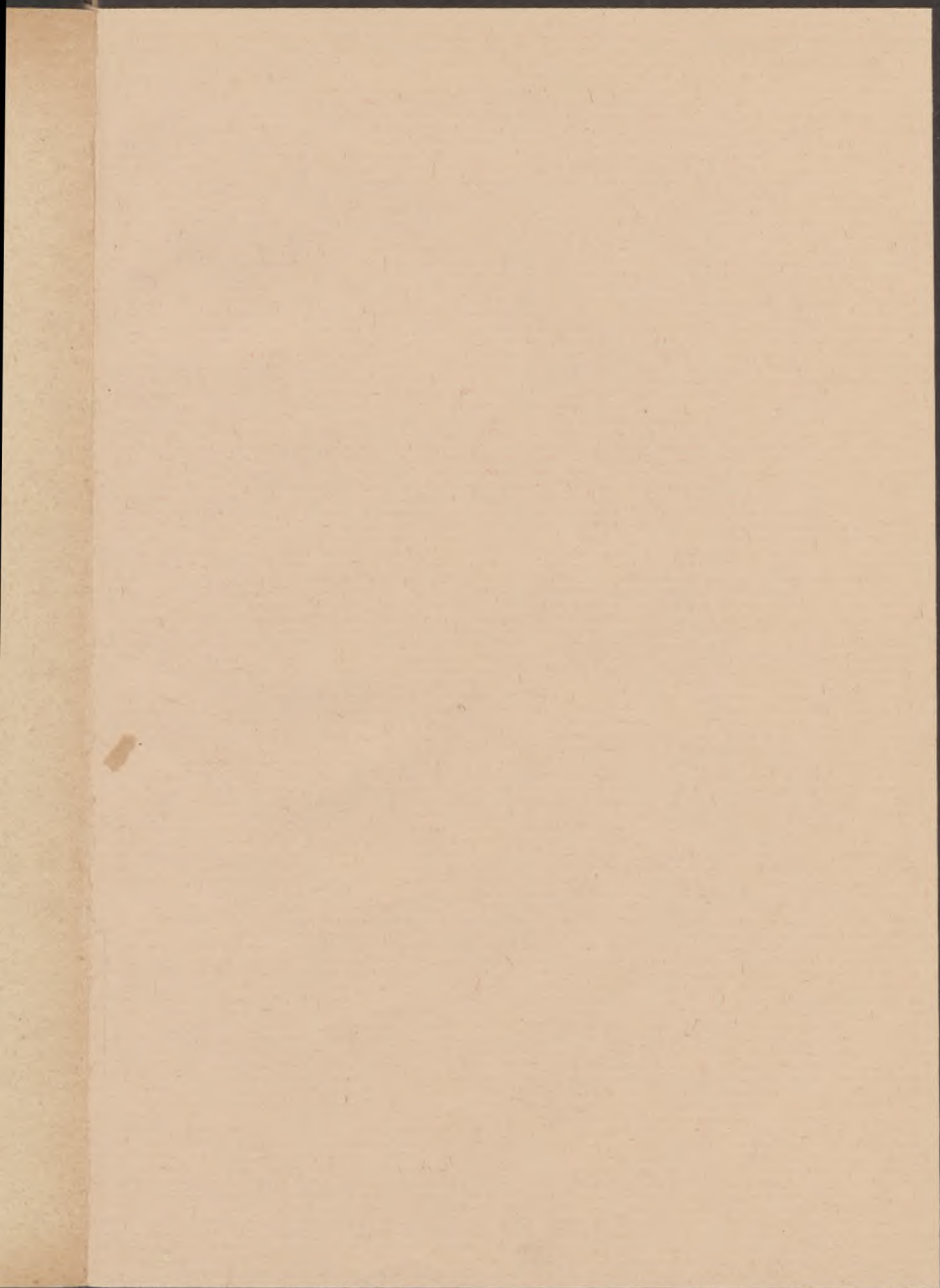
¹⁷² Salamonfai Ráttky György, akit már XIV. Lajos brigadéroszá tett, Vetésy László pedig 1711 december 24. megígérte Rákóczinak, hogy egy nap nagy hasznát fogja venni. Szalay, Rákóczi bujdosása, 234.

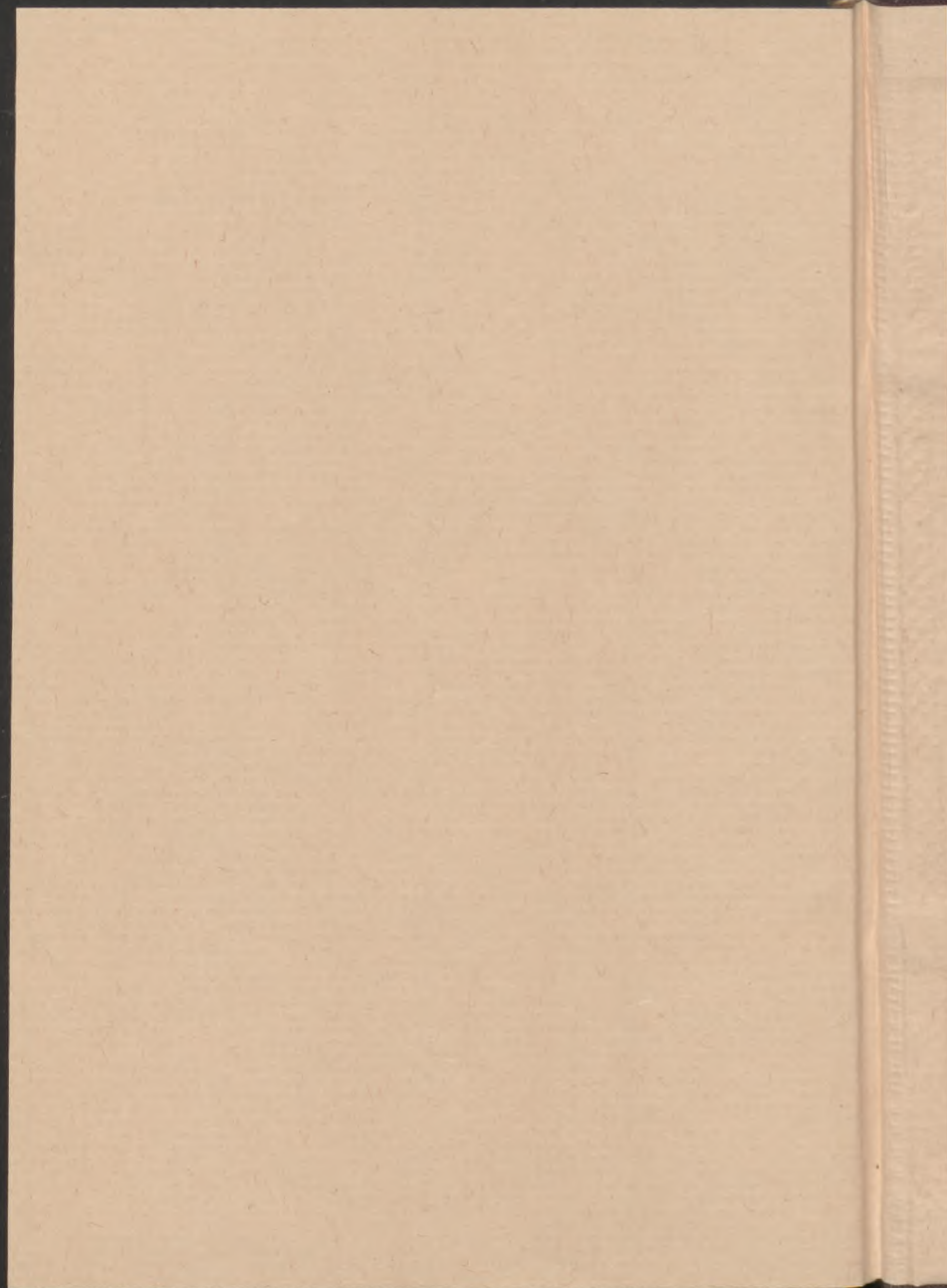
¹⁷³ Rákóczi párisi áruló ügyvivője.

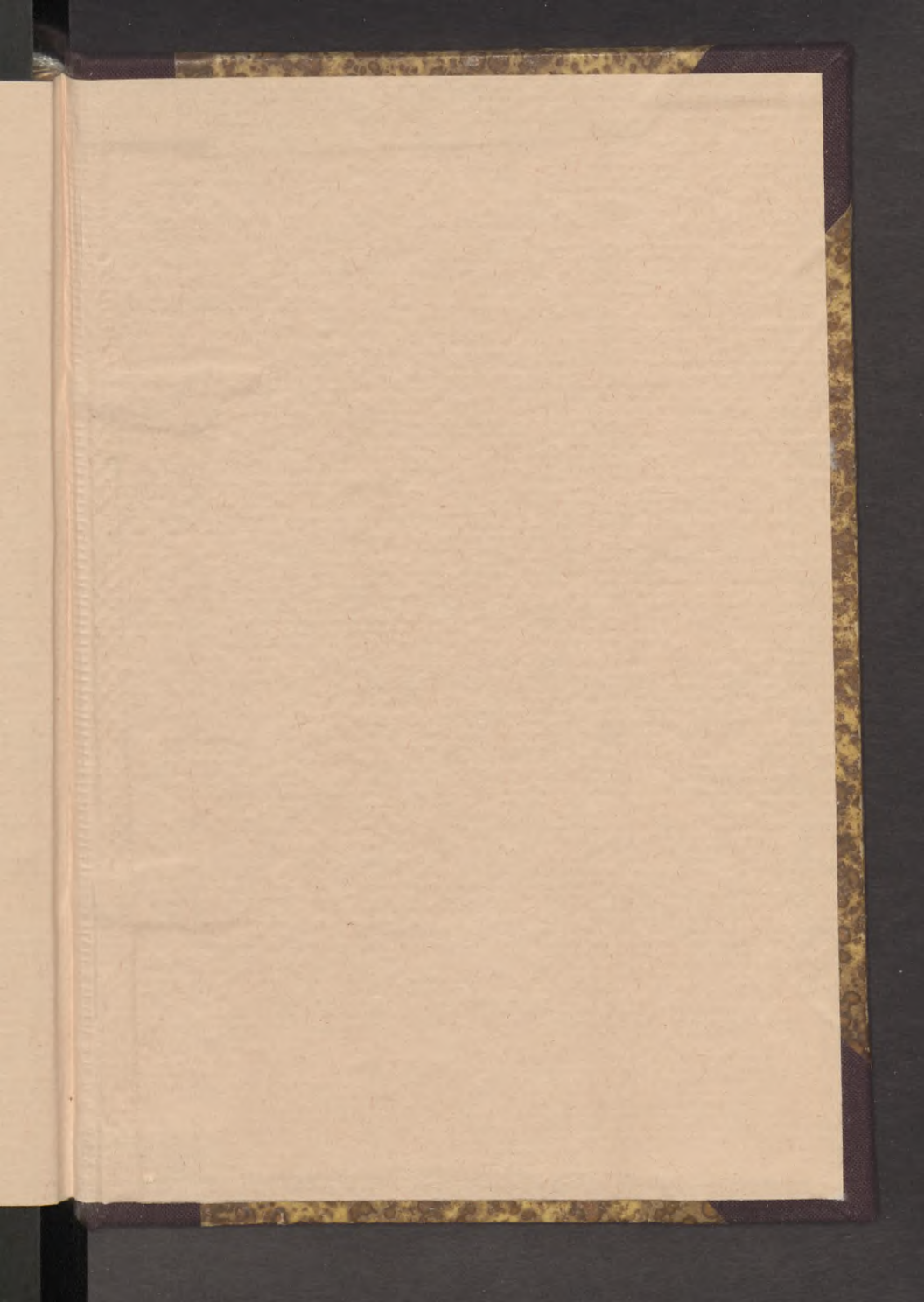
¹⁷⁴ T. i. ott lehetne gályarabságra vetni a Nápolyban lázongókat.

¹⁷⁵ Célzás Ximenes bíbornoknak az arab Oran ellen 1509-ben indított véres expedíciójára.

C 60.

MAGYAR

ADRIA

Könyvtár

7-12

N. M.